

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

8
NYT

fantastiske

Nr. 3

TROPE

ROMANER

PIUM
 ERS BEKENDelser
 ANCHUKUO
 ANSEN

0 ØRE ØSTENS OG JUNGLENS SPENDING OG MYSTI

SIDEN SAXO

NR. 2
 11. ÅRG. 1994

SIDEN SAXO

Magasin for
dansk historie

Nr. 2
11. årgang 1994

Udgiver:
Statens Arkiver

Ansvarshavende
redaktører: Bent Blüdnikow og Anette Warring

Øvrige redaktion: Henrik Skov Christensen, Poul Olsen og Steen Ousager,

Redaktionspanel:
Anders Bøgh (Aarhus Universitet), Søren Eigaard (Odense Universitet), Erik Gøbel (Rigsarkivet), Lotte Hedeager og Gunnar Lind (Københavns Universitet)

Lay-out:
Kristin Wiborg

Tryk:
Nofo-Print, Helsingør

ISSN: 01 09 6028

Abonnement:
Tegnes ved henvendelse til Rigsarkivet,
Rigsdagsgården 9,
1218 København K,
tlf. 3392 3310,
Gironr.: 640-1368.

Pris:
Årgang 1994 kr. 140.
Løssalg pr.nr. kr. 60.
Udlandsabonnement
årgang 1994: kr. 200.

Distribution:
Avispostkontoret, til hvem flytning meddeles.

© Copyright:
Siden Saxo 1994

I NDHOLD

Piratradioen Mercur	2
<i>af Mads Kamp Hansen</i>	
Hjertets lyst og den politiske realitet	13
<i>Henrik Stevnsborg interviewer Anette Warring</i>	
Vikingekonger og fjendebilleder	20
<i>af Bent Østergård</i>	
Falske penge lugter lidt	24
<i>af Charlotte S. H. Jensen</i>	
Forsøg med menneskehandel	28
<i>af Poul E. Olsen</i>	

Forsiden: Et kulørt blad fra besættelsestiden. Se interviewet med Anette Warring

KÆRE LÆSER

Dette nummer indeholder en række meget kulørte emner: Slavehandel, piratradio, tyskerpiger og falskmøntere. Så har vi vist været hele raden rundt

omkring de eksotiske temaer i dette nummer. Men bag de fængende titler ligger der en god, seriøs historie. Tyskerpigerne er i disse dage genstand for en spændende bogudgivelse skrevet af ph.d. Anette Warring. Anette Warring er tillige nyt redaktionsmedlem af Siden Saxo, og vi har sat vor netop afgåede redaktør Henrik Stevnsborg til at interviewe Anette Warring om hendes forskning. Alle husker sikkert piratradioen Mercur. Cand.

jur. Mads Kamp Hansen har læst sig gennem bl.a. Folketingets referater for at fortælle historien bag Mercur. Hvorfor blev slavehandlen ophævet? Det er der mange svar på, og Poul E. Olsen giver nogle af dem i sin artikel, men han tager os også med til et slavemarked, som det blev beskrevet i 1700-tallets slutning af en hvid mand, der kæmpede mod slavehandlen. Charlotte S.H. Jensen, der i en

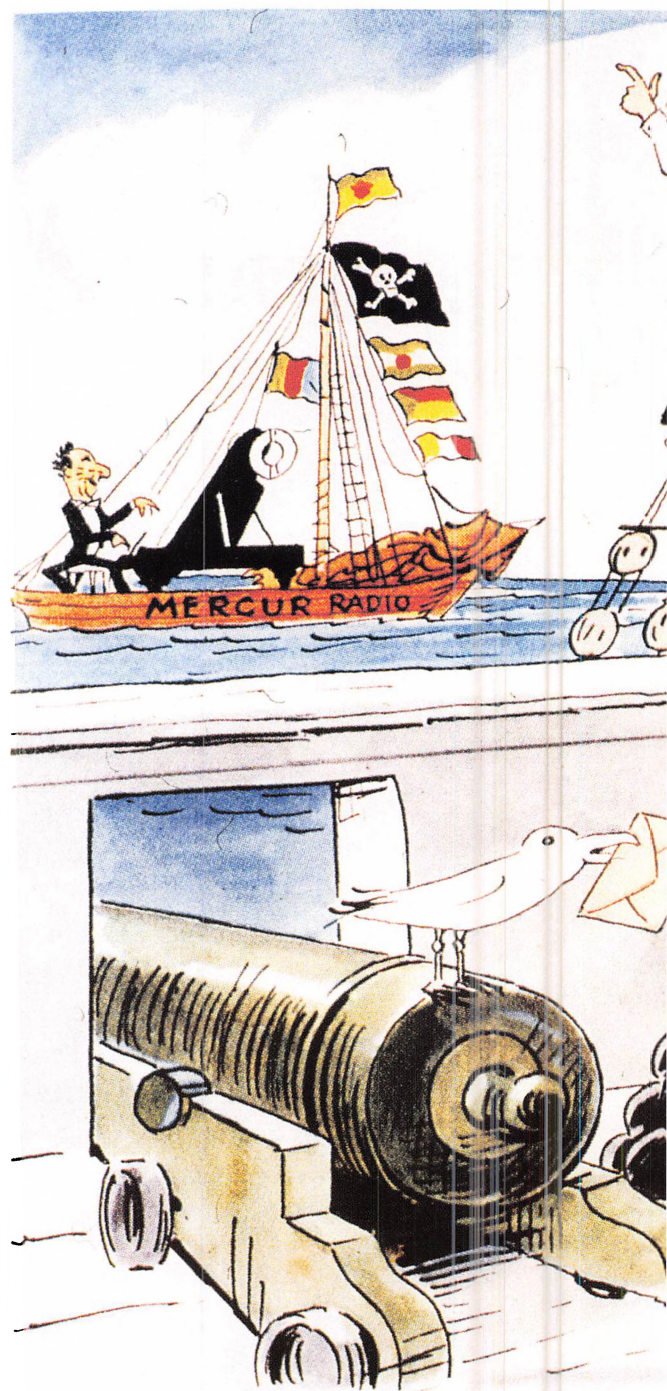

af de seneste numre af Siden Saxo skrev en forrygende god historie om lude-
ren Ester Levin, har i dette nummer fortalt historien om en bande falskmøntere, for hvem det gik grueligt galt. Endelig fortæller Bent Østergård, hvorledes europæerne opfattede de mærkelige, fremmede - altså danskerne - i vor tidlige europæiske historie. God fornøjelse og glem ikke giro-kortet.

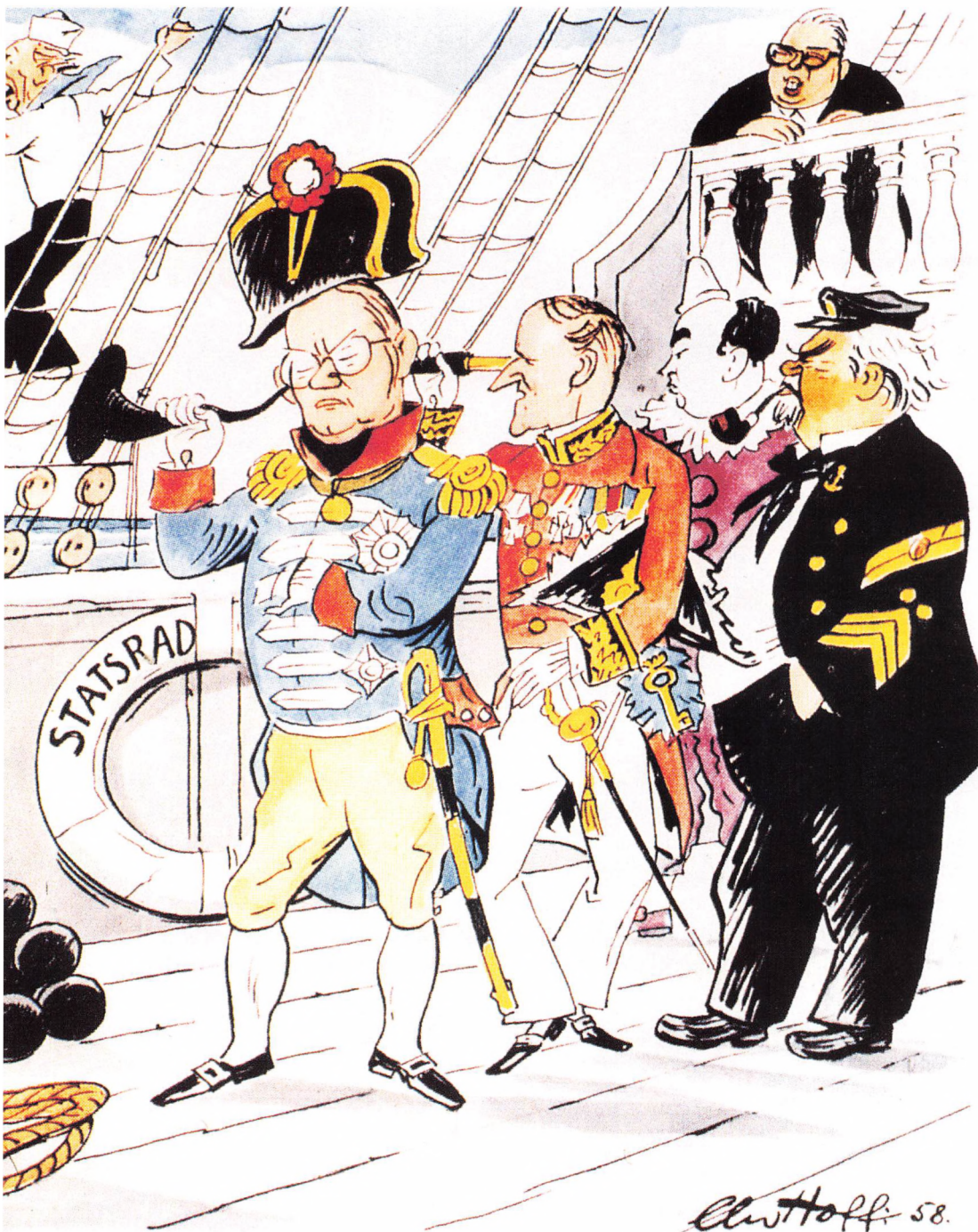

RADIO MERCUR

I 1700- og 1800-tallet var fribytterflaget forbundet med piraters uretmæssige bemægtigelse af de besiddendes goder, hvilket i tidens løb har givet anledning til mange gode piratfilm. Skrækken for piraterne blev i årene 1958-62 i radiodramaform afløst af andre - mere blandede - følelser, da Radio Mercur sendte fra Øresund og til tider Storebælt. Fra myndighedernes side, hvilket vil sige Post- og Telegrafvæsenet samt Statsradiofonien, mødtes den illegale sender med professionel indignation. Men populariteten i samfundet i øvrigt var helt i top. Cand. jur. Mads Kamp Hansen har set nærmere på piratradioen.

I 1958 måtte Statsradiofonien overraskende se en uindbudt konkurrent i øjnene. Ud af intet kom der pludselig musik på et niveau og tidspunkt, som fik Statsradiofonien til at "spille fallit". De to kanaler, der

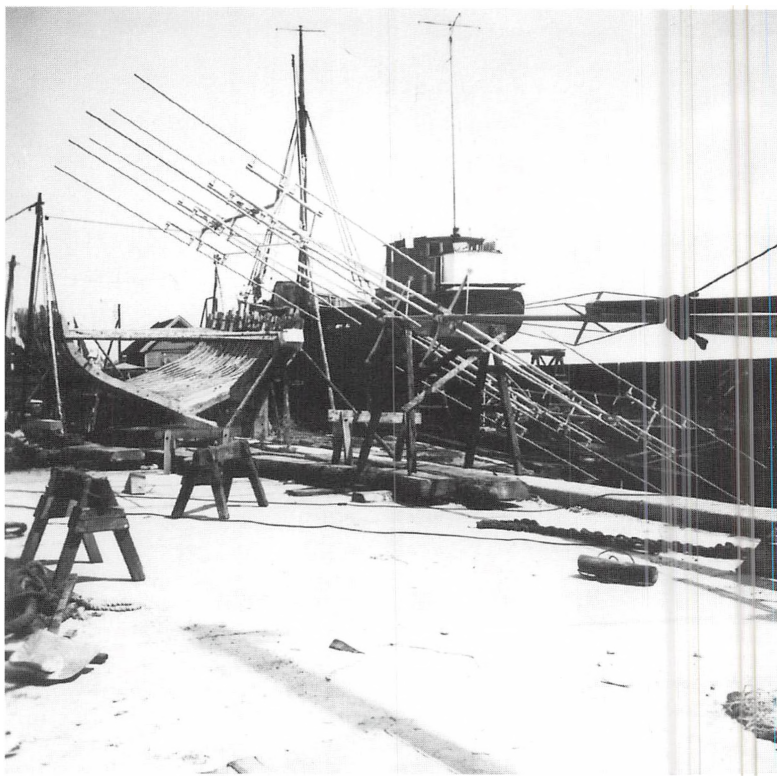
Blæksprutten gjorde brug af Radio Mercur til at lave grin med myndighederne. På dækket af Radio Mercur ses den populære kunstner Victor Borge, medens Statsradiofonis direktør F.E. Jensen står med hørerør og spiller admiral Nelson i forgrunden. I rælingen hænger Gunnar Nu Hansen.

hidtil var blevet budt på, var ikke nok for den mere pop-musikhungrende danske befolkning. Pludselig da kom der et tilbud, der sendte den musik, folk ville have.

CHEETA MERCUR

I begyndelsen af juni 1958 begyndte de første rygter om en flydende reklamesender at versere i dagspressen. D. 9. juni fik man syn for sagen, da

Post- og Telegrafvæsenet udsendte en ekspedition til Stege havn, da Cheetah Mercur var bragt til reparation. Holdet fik nu ikke meget andet ud af turen end dette fotografi af skibet.

skibet Cheeta Mercur – en 77 brt. motorclipper – efter en mindre påsejling lagde til i Stege havn.

Grunden til hele miseren var to forhold: For det første et rent teknisk; nemlig at der ikke måtte sendes på frekvenser til søs, som ikke var blevet tildelt det enkelte land. For det andet et politisk; Statsradiofonien havde monopol på at sende radioudsendelser.

Fra stort set radioens barndom havde frygten for, at der skulle komme mangel på sendebåndsfrekvenser medført, at der blev indgået internationale aftaler med forpligtelse for de enkelte landes frekvensbestyrere – i Danmark P&T – til at skride ind overfor frekvenspirater. P&T måtte indrømme at senderen ikke havde givet anledning til væsentlige forstyrrelser, men af principielle årsager fastholdt man standpunktet. Med sørøveres sædvanlige klo har udtrykket “at give fanden en lillefinger” måske virket ekstra skræmmende...

Ud over disse principielle overvejelser var der også nogle rent praktiske: Hvordan skulle man få ram på senderen?

Danmark har som gammel søfartsnation altid

holdt stejlt på at internationale stræder skal være frie. Denne grundsætning blev allerede introduceret i 1609 af hollænderen Hugo Grotius i værket Mare Liberum – Havenes frihed, og var senere blevet traktatfæstet. Selv om man ikke havde kunnet forudse en piratsender, fangede bordet. Radio Mercur sendte ret uden for 3-milesgrænsen og var derfor ikke omfattet af dansk territorialhøjhed. Man havde således ikke umiddelbart mulighed for at gribe ind.

SPIONAGE

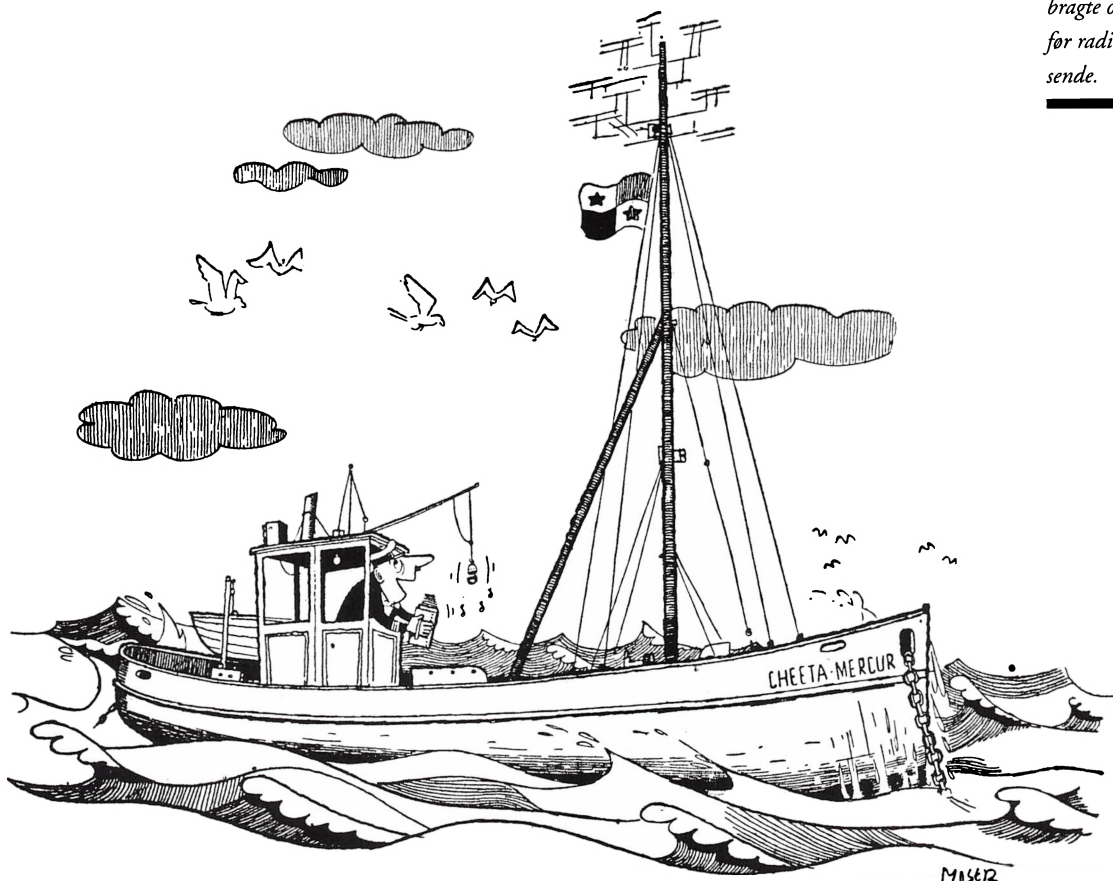
I sommeren 1958 viste sig imidlertid den første chance for at gøre noget ved sagen. Cheetah Mercur var blevet udsat for en mindre påsejling, og da Radio Mercur samtidig ønskede at udstyre skibet med en ny sender, sejlede skibet ind til Stege Havn. P&T udsendte en tre-mands spiongruppe, hvis opgave det var, at finde ud af hvad type sendeudstyr der var tale om og i det hele taget få fat i oplysninger. Bortset fra nogle fotografier var det dog et magert resultat gruppen kom hjem med. Bagmændene holdt godt på

skibets hemmeligheder, og ingen vidste rigtigt, hvem der finansielt stod bag skibet.

Da skibet atter skulle afsejle, forsøgte man at konfiskere skibet, altså forhindre dets afsejling, men da ejerforholdet ikke kunne lade sig fastslå, var dette umuligt. En sådan konfiskation forudsatte nemlig dansk ejerskab. Såvel Kammeradvo-

katen som Udenrigsministeriets juridiske rådgiver professor dr. jur. Max Sørensen frarådede da også en sådan indgriben. Det ville være forbundet med store internationalt-politiske konsekvenser, om man foretog et sådant indgreb i internationalt farvand uden nærmere hjemmel.

Piradioen

Den nye reklamesender „Mercur“ vil blive stationeret i Øresund under Panama-flag og med schweizisk kaptajn. Spændt venter man paa den første udsendelse.

Weisse maage — häls mine käre.
Take my love og foer den over boelgen blue!
Weisse maage — Bud skal du bæere:
OLSENS SOAP det er den only one for you!
Se hvor F. E. Jensen blinker i det fjerne
som en hilsen fra den store by ...
Weisse maage — flyv til ma chère.
Sig at OLSSENS SOAP er mild og drøj i brug!

Affæren omkring piratradioen var et yndet motiv for bladtegnere. Politiken bragte ovenstående tegning før radioen var begyndt at sende.

BAGMÆNDENE

P&T forsøgte at stoppe udsendelserne gennem møder med initiativtagerne bag radioen, som blev identificeret som Ib Fogh og Per Jansen. Det blev aldrig fuldt opklaret om disse blot var stråmænd for andre kapitalinteresser, men udlandsdanskeren Brask-Thomsen blev ofte af aviserne sat i forbindelse med Radio Mercur. Initiativtagerne forsikrede, at man ikke ville forstyrre den øvrige radiovirksomhed – hvad P&T måtte medgive heller ikke havde været tilfældet, men af principielle årsager måtte man fortsat søge stationen standset.

Det næste forsøg var, at ramme skibet gennem det land, hvori skibet var indregistreret. Da senderen kunne nå dele af både Danmark og Sverige, nedlagde man ad diplomatisk vej protest over for Panama, som var det flag, skibet førte. Dette medførte en trussel fra Panama om at trække skibspapirerne tilbage. Følgelig måtte Cheeta Mercur stryge Panama-flaget og erstatte det med fribytternes sorte flag – med en meddelelse om, at skibet nu var indregistreret andetsteds. Det viste sig senere at være i Honduras.

I mellemtiden gik forretningen Mercur strålende. Gennem selskabet Mercur Reklame A/S solgte man reklamer til en lang række virksomheder. Og programmerne blev hørt. Når Danmarks Radio søndag formiddag sendte højmesse stillede 62% af lytterne ind på Radio Mercur. Mindre bevågenhed fik stationen ikke, da det gennem programmet “Vi bringer en efterlysning” lykkedes på 14 minutter at spore en stjålet bil – som politiet i Klampenborg forgæves havde søgt i 14 dage. Der kom – efter avisernes meddelelser – 10 gange så mange ønsker til Mercurs pop-koncerter som til DRs Giro 413. Succesen blev fulgt op med en virkeliggørelse af lytternes ønsker – med parolen “Plader vi hader – plader vi smadrer” blev adskillige gamle travere for åben mikrofon smadret for aldrig at blive spillet igen. På denne konto måtte Styrmænd Karlsens flammer og Den gamle gartner for evigt se sig detroniseret.

ET GODT ÅR

1961 var et godt år for Radio Mercur. I januar blev det hidtidige senderskib Cheeta Mercur

udskiftet med skibet Cheeta II, i april begyndte man – som de første – stereoudsendelser i samarbejde med Bang og Olufsen, og i november begyndte man at sende fra Storebælt. Det sidste tiltag var dog ikke særlig vellykket, idet målsætningen var at kunne sende til det meste af Fyn og Jylland indtil Grenå. Senderen var ikke god nok, så da den stort anlagte velkomstudsendelse for de nye fynske og jyske lyttere blev udsendt, var det stort set kun københavnere, der kunne høre det.

I Folketinget blev stationens fremtid et hedt og livligt debateme. Og partierne var langt fra på bølgelængde. Fra borgerlig side var der en udtrykt sympati for den illegale sender: Den nye sender gjorde oprør mod statsmonopolet. Socialistisk Folkepartis Morten Lange mente, at skibets udsendelser var fine, fordi de pressede Danmarks Radio til at lave bedre udsendelser. De socialdemokratiske og radikale ordførere var derimod bekymrede for sammenblandingen af kultur og reklamer.

JURIDISK TÆNKEBOKS

P&Ts jurister var også sat i tænkeboksen for at finde udveje for den tekniske knock-out, som havde ramt statsinstitutionen ved flere forsøg på at få udsendelserne standset. Ved nogle ændringer i de internationale regler om radiotrafik blev der imidlertid skabt hjemmel for at skride ind.

Da sagen for alvor kom på den danske politiske dagsorden i 1962 skete det i form af ikke mindre end to lovforslag. Den socialdemokratisk-radikale regering fremsatte sit forslag, der kriminaliserede al virksomhed knyttet til senderen uanset om personer eller skibet var danske, så længe blot virkningen – læs: muligheden for at høre radioen – var i Danmark. Venstre og de Konservative fremsatte et forslag, der skulle lovliggøre reklamefinansieret radio.

Med disse så forskellige forslag var der lagt op til et politisk stor-slagsmål. I ordførernes lange og vittige taler under 1. behandlingen blev navnet Mercur da også set i alle perspektiver. Mercur er den romerske pendant til den græske gudeverdens Hermes, budbringeren. Denne var gud for pottemagere, vejene, de handlende – og

Sailormade

Politikens tegner Bo Boysen fik med Radio Mercur et velegnet motiv til sine tegninger.

Det meldes, at den sejrende reklamesender „Mercur“ er kommet i en vanskelig situation, men fortsætter.

— Gentlemen foretrækker „Hubertus“-konfektion, det elegante snit og den perfekte pasform. — Velklædt man er fra top til taa, naar man har „Hubertus“-habitten paa.

tyvene. Venstres ordfører gjorde opmærksom på at Zeus – den græske "Overgud" – dog ikke havde kunnet udværelse Hermes (Merkur), selv om han herskede over vandene. Denne svads blev aflyret med bemærkning om at ministeren jo netop ønskede at herske over vandene.

ERHARD JACOBSEN

Ministeren beholdt sig til, at Danmark var internationalt forpligtet til at gøre noget ved piratsenderen, og at der var et teknisk spørgsmål, der gjorde sig gældende: Mercor sendte på den frekvens, der var reserveret til DRs sidste landsdækkende program. Lovforslaget blev herefter sendt til behandling i udvalget. Næste punkt på dagsordenen var oppositionens forslag, hvor rollerne naturlige nok var byttet om.

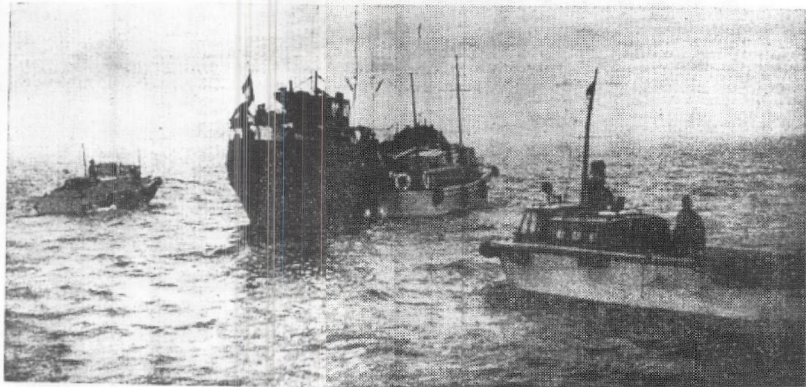
Et folketingsmedlem udtrykte en vis sympati for forslaget om reklamefinansiering. Medlemmet hed(der): Erhard Jakobsen. Med en bemærkning om at han var glad for, at socialdemokratiets ordfører ikke ganske havde afskrevet forslaget – det er en så ubehagelig situation at være i modstrid med sit parti eller sin ordfører – markerede han sin sympati. Men hvor meget han end kunne syas om reklamefinansiering af radio og tv, gik grænsen alligevel ved Danmarks Radio og fjernsyn. At reklamefinansiere dette ville være "som at financiere underskuddet på det kongelige teater ved at lade et eller andet korsfeirma lave en mannequinopvisning efter 2. akt af Macbeth og fortælle, hvor korsfeirerne til kosymerne er kommet fra". Erhard Jakobsen tog ikke ordet under 2. eller 3. behandling, men fik gennem foreningen Aktive lytter og fjernseere og dens berømte båndoptager meget at sige om dansk mediepolitik og kvalitet.

MODAKTION

Hvile folketingsdebatten blev i øvrigt transmitteret i Danmarks Radio.

I mellemliden forsøgte Mercor på forskellig vis at redde sine to skibes fortsatte senderi. Man bebudede et sagsanlæg mod ministeren, hvis loven blev vedtaget, idet man gjorde gældende, at der var tale om ekspropriation. Dette synt-

Piratskibet erobret ved sørøver-aktion

Kl. 4.10 i morges på Ørsund, de to faldrydsmand og "Valdemar" - uden flag - bandede "Lucky Star". Fot. JØRGEN SPERLING

Enligt det første af de to artikler i den næste udgave af den danske presse (1. udgave) er det altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet. Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet. Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet.

Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet. Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet. Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet.

Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet. Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet. Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet.

Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet. Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet. Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet.

Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet. Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet. Det er altså en dansk faldrydsmand, der har taget skibet.

Stormen på Radio Mercurs senderskibmorges tegner til at blive en international søfartsskandale

punkt fandt dog ikke genklang hos de lærde. Demest forsøgte man at have, at sagen stred med folkeretten. Århus Universitets folkerets-eksperter Max Sørensen svarede, at det ikke var tilfældet. Dr. jur. Alf Ross bemærkede, at Danmark efter hans opfattelse ikke var forpligtet til at lave en sådan lovgivning – et synspunkt, der

dog ikke blev tillagt vægt i folketingsdebatten. Men det bedste forsøg var nok at støtte en lytterforening. Radio Mercur fremsatte i radioens opfordring til interesserede lyttere om at melde sig ind. D. 9. april (6 dage efter fremsættelsen af lovforslaget) kunne Berlingske Tidende berette, at der var kommet mindst 24.000 indmeldelser

– efter Radio Mercurs egne opgivelser – i lytterforeningen. Presset havde været så stort, at man – til socialdemokraten K.B. Andersens store fortrydelse – havde været nødt til at indkalde vikaren fra Studenternes Babysiterting til at optræde indmeldelse.

I 1960'erne greb Poi- og Tølegrafensner ind over for piratsenderen Lucky Star, der lå i Ørsund. Politii og soldater bandede piratradioen, og Ekstra Bladet kunne 16. august 1962 bringe et øjebliksbillede af den dramatiske begivenhed.

NY LOV

Trods al denne sprællen i nettet blev regeringens "Lex Mercur" vedtaget, og nu blev tiderne hårde for Mercur. D. 18/7 1962 trådte Mercur Reklame A/S i likvidation, og den 31/7 ved midnatstid standsede Mercur sine udsendelser. Den sidste melodi, der spillede inden kommandoen blev strøget var Admiralens vise fra Pinafore: Stå aldrig til søs, lad de andre stå...

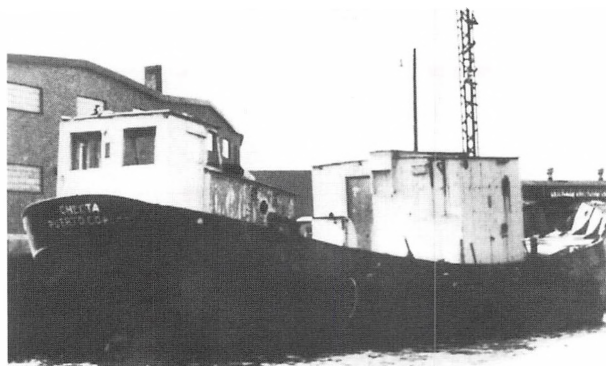
Der gik dog end ikke 14 dage, før Mercur-skibet Lucky Star udsendte nogle få sidste kramperækninger. Cheeta Mercur var i mellemtiden blevet bragt i sikkerhed i Tyskland uden for en eventuel dansk politiaktions rækkevidde. Flere firmaers reklamer udsendtes uden billigelse fra disse, og der var en del tekniske transmissionsproblemer. Den samlede danske verdenspresse ventede i alt andet end tavs andægtighed på ordensmagts definitive torpedering af reklamesenderen. D. 15 august tidligt om morgenen bordede politiet i Lyngby Lucky Star ud for Taarbæk, hvor skibet nu var opankret. 20 betjente og flere civilklædte – herunder jurister – indtog skibet, mens et orlogsfartøj i passende nærhed overværede begivenhedernes gang. Skibet blev – i al fredelighed – opbragt og bugseret til Tuborg Havn. Slaget på Taarbæk red var nået til en afgørelse. I oktober vedtog Mercurs advokat et bødeforlæg samt konfiskationen ved retten i Lyngby.

KONSEKVENSER

Radio Mercurs popularitet fik konsekvenser for Danmark Radios udsendelser. I oktober 1961 rejstes spørgsmålet om Statsradiofonien skulle indføre en melodiradio som program 3. Efter en del debat om "den åndssvage pop" besluttedes det at gå i luften i januar 1963. Programredaktør Poul Overgaard Nielsen gav programmet følgende hilsen: "Goebbels ville have været lykkelig for program 3, sådan et fikst program til fordummende dosering af folket med såkaldte farligheder spredt rundt i ligegyldigheden."

Danmarks Radios statsmonopol blev først brudt i 1981 med indførelsen af lov om forsøg med lokalradio og TV, som senere er blevet gjort permanent. Med denne lov blev det muligt for andre at få tilladelse til at sende på visse nærmere betingelser. Således må man stadig ikke have landsdækkende radioer, og der er ret strenge regler for, hvor meget de lokale stationer må "låne" af hinandens programmer. Reklamefinansieringen blev i stærke vendinger afsvoret ved samme lejlighed. Med oprettelsen af TV2 i 1986 blev der imidlertid taget hul på denne side tillige. Lokalradioer og -TV fik i 1988 tillige tilladelse til at sende reklamer.

Ud af æteren dukker der i april 1987 en sender med navnet: Radio Mercur. Leder af radioen blev en af de gamle pirater, nemlig John Steenberg. Ringen var sluttet.

HJERTETS LYST OG DEN POLITISKE REALITET

Anette Warring

“Der skulle spyttes på dem, til de drev af spyt”. Men ikke nok med dét. Både før og efter befrielsen forekom “klippeaktioner”, hvor kvinder, som havde haft seksuel omgang med tyske soldater, blev korporligt ydmyget og afstraffet, bl.a. med afklipning af håret. Der er ikke mange emner fra besættelsestiden, der stadig kan bringe sindene i kog, som netop ”tyskerpigerne”, “feltmadrasserne”, “hetærerne”,

“de jammerlige hundyr”, og hvad disse kvinder ellers kaldtes. Anette Warring fra Roskilde Universitetscenter har gennem 5 år forsket i deres historie. Resultatet blev en afhandling, for hvilken hun har erhvervet Ph.D.graden, og som nu udgives som bog. Anette Warring er ny redaktør af Siden Saxo. Hun er blevet interviewet af Henrik Stevnsborg, tidligere redaktør af magasinet.

Forside fra romanbladet
"Saga" fra 1943. Roma-
nen handlede om jomfru
Fanny fra Åbenrå, der i
midten af 1800-tallet
havde spået kommende
dansk-tyske opgør. Billedet
illustrerer, hvem danske
mænd kaldes til kamp for:
blonde danske jomfruer.

Hér har du det stof, som gør en spændende roman. Om mænd og kvinder og sex. Om krig og kærlighed. Men samtidig så vil du meritere dig i den akademiske verden. Har du oplevet dét at skrive en Ph.D.-afhandling som en spændetroje på emnet?

■ Måske lidt under selve forskningsprojektet. Det stiller jo nogle særlige krav til kildesøgningens grundighed, at slutproduktet skal være en akademisk afhandling. Men det har absolut ikke lagt nogen dæmper på min lyst til at skrive.

Det er rigtigt, at der er en risiko. Man kan skræve så meget, at bukserne revner. På den ene side er der bedømmerne på universitetet og skaren af kolleger. De vil se forskningsoversigter, de vil have teorier, kildehenvisninger og noter. Og på den anden side vil man – jeg – også ud til det interesserede, læsende publikum. Jo, jeg vil gerne favne både fagfæller og "almindelige læsere"; jeg diskuterer fortiden som et aktuelt, samfundspolitisk ærinde. Jeg vil blande mig. Debattere. Og jeg vil sætte mærker på den historiske offentlighed.

Det er klart, at der er steder, hvor det slås i min bog, at den således har flere målgrupper. Men alt i alt synes jeg, at bogen blev et rimeligt vellykket kompromis – og under alle omstændigheder bør forskningsoversigterne, nøjagtig som hele resten af det videnskabelige apparat, kunne gøres underholdende. Det må vi som historikere bestræbe os på. Det har jeg gjort med "tyskerpigerne".

Vi har efterhånden hørt om disse tyskerpiger i et halvt hundrede år. Vi ved, at ganske mange kvinder blev klippet under Augustoprøret i 1943, og vi ved, at endnu flere fik samme behandling i de første ophedede befrielsesdage. Hvorfor skal vi høre om dem igen? Kan du virkelig tilføje noget, som vi ikke vidste i forvejen?

■ Emnet har ikke ligefrem været tabuiseret, sandt nok; men tyskerpigernes historie har hidtil været præget af forvrængninger og fortiel

Unges forbrug af kulørte hæfter vakte betydelig bekymring under krigen. Fordømmelsen gjaldt mere hæfternes erotiske indhold end deres racistiske holdninger.

Husassistenternes medlemsblad bragte dette foto fra Fagenes Fest i Esbjerg sommeren 1945 med kommentaren: "Faget præsenteres - afstamningen præciseres". Barnevognens skilt bar teksten: "Bare rolig det er ingen prøjser". Ialt er registreret 5.500 dansk-tyske krigsbørn.

ser. Proportionerne var helt forkerte: Vi vidste ikke, at klippeaktionerne var så talrige, at de var så voldelige, at afstraffelserne var så seksualiserede. Vi vidste heller ikke, at der var så bred politisk opbakning bag dem. Det var ikke blot "pøbel", der gik amok med saksen.

Tværtimod blev aktionerne mødt med forståelse og bred accept i det danske samfund, og både under og efter besættelsen blev klippeaktionerne udført med de politisk ansvarliges viden og vilje. Det gælder i særdeleshed på venstrefløjen, altså hos DKP, der jo i kraft af sin indsats i modstandskampen var centralt placeret i det politiske landskab i de sidste krigsåre og de første efterkrigsår.

Det er egentlig hér, i efterkrigstiden, jeg tog mit udgangspunkt: I den historie om skurke og helte, som blev lynskrevet på de få, euforiske uger i 1945, og hvor alt det grå blev gjort enten sort eller hvidt. Og ikke meget er rykket i dét historiebillede siden 1945. Men er det virkelig besættelsens lære: At enten var tingene sorte, eller også var de hvide? Jeg vil gerne bidrage til at nuancere denne konsensusopfattelse, jeg vil gerne ændre den.

*T*il det formål har du bearbejdet et – endog meget stort – samtidigt kildemateriale fra besættelses- og befrielsesårene.

■ Ja, jeg har foretaget arkivstudier navnlig på Rigsarkivet og på landsarkiverne. Jeg har læst akter fra ministerierne og fra anklagemyndigheden – herunder fra det særlige statsadvokatur, som blev oprettet 15. april 1940 til behandling af sager, hvor tyske interesser var på spil. Og sidst, men ikke mindst: Jeg har læst akter fra politiet.

Politimesterarkiverne har været overordentlig givtige. I dem kan man bl.a. finde kilder til de anholdelser, modstandsbevægelsen foretog i maj 1945. Det kan være anholdelseslister, anmeldelses- og anholdelsesprotokoller, lapper med nødvendige oplysninger fra de første afhøringer eller egentlige afhøringsrapporter, ja, sågar kartoteker over "feltmadrasserne". Jeg har koncentreret mig om perioden mellem den 5. og den 13. maj

1945, hvor politiet igen trådte i funktion. I alt anholdt modstandsbevægelsen på den første befrielsesuge omkring 21.700 personer.

Jeg kan ikke give det præcise tal – for det kender ingen – men skønsmæssigt sad der flere tusinde tyskerpiger i modstandsbevægelsens internater, og generelt udgjorde disse tyskerpiger en stor andel af samtlige anholdte kvinder. Nogle var interneret af beskyttelsesgrunde. Andre var sigtet for angiveri eller for at have arbejdet for Værnemagten. Andre igen for omgang med Gestapo eller medlemskab af en nazistisk organisation. Men en betragtelig del blev alene sigtet for at være “feltmadras”, “superfeltmadras” eller “forlovet med tysk soldat”.

Interneringsmaterialet er i det hele taget utrolig spændende, og det er aldrig tidligere blevet udnyttet systematisk. På den anden side er materialet ret så kaotisk. Noget ligger stadig ved politimesterembederne, noget er afleveret til landsarkiverne; på Bornholm, f.eks., er det derimod indsamlet af det lokalhistoriske arkiv. Ved lejlighed burde en forsker gennemgå dette kildestof i dets helhed.

Set fra et kildekritisk synspunkt har det imidlertid ikke været særlig let at håndtere interneringsmaterialet – hvilket iøvrigt også gælder de andre samtidige kilder, jeg har benyttet. Det var nemlig ikke meget, tyskerpigerne selv sagde, dengang de blev afhørt, hverken om deres motiver og bevæggrunde eller om deres syn på at tage ansvaret for egne handlinger. Altså må kilderne behandles analyserende og reflekterende, og ved kildetolkningen må man i høj grad mobilisere sin fantasi.

På den anden side har jeg inddraget historiens aktører i min undersøgelse gennem de dybdeinterviews, som jeg selv har foretaget med 17 tyskerpiger. Her er stoffet fortællende og en helt enestående indgang til det subjektive, til det selvoplevede. Til gengæld må disse sene beretninger behandles med megen kritisk distance. Det er nok en svaghed, at jeg ikke har foretaget 17 lignende interviews med deltagere i klippeaktionerne. Så kunne jeg også for klippernes vedkommende have anlagt to optikker – en fortidig og en nutid – i mine bestræbelser på at finde den varsomme balance mellem det forstående og det dømmende.

Dansk pige med tysk marinesoldat i Frederikshavn en sommerdag. (Museet for Danmarks Frihedskamp)

En tyskerpige klioppes af maskerede og bevæbnede frihedskæmpere på Hotel Dana i Rønne. Maj 1945.

(Museet for Danmarks Frihedskamp).

“*F*orstå”, siger du. Hvem er det, du vil forstå? Er det kvinderne? Eller er det klipperne?

■ Begge parter. For kvindernes vedkommende kan der ikke være diskussion om, at deres adfærd var kollaborativ. Ihvertfald blev den det i samme sekund, de viste sig offentligt, f.eks. hånd i hånd, med en mandlig repræsentant for besættelsesmagten. Da mistede deres optræden al uskyld, og deres handlen fik politisk effekt – ganske uanset om kvinden vitterlig var dybt forelsket i den pågældende tyske mand.

Tyskerpigerne delte den almindeligt herskende borgerlige kvindeopfattelse. Derfor vidste de udmærket selv, at de var på gale veje, når de overskred grænsen mellem det private og det offentlige. På den anden side tænkte de også, at kærlighed må fritage for politisk ansvar. Men hjertets lyst *kunne* ikke forenes med den politiske realitet!

Omvendt er det efter mine begreber en syg tankegang, at tyskerpigernes seksualitet skulle være national ejendom, således at der var fri adgang til at forgribe sig på dem. Dét er en pointe, der er vigtig at holde sig for øje i disse nationalistetider! I stedet for lynchjustits med seksuelle ydmygelser burde tyskerpigerne have været draget til ansvar for deres handlinger på demokratisk vis, altså med politisk debatterende midler. I dén forbindelse er det iøvrigt bemærkelsesværdigt, at der ikke i landsforræderilovgivningen blev optaget bestemmelser om straf for seksuelt samkvem med fjenden. Tyskerpigerne har med andre ord aldrig været kriminelle i almindelig forstand.

Det har gjort modstandsbevægelsen og den sag, den stod for, ubodelig skade, at man ikke alene godtog, men ligefrem opmuntrede til, at mænd flokkedes på gaderne for at jage tyskerpiger. Det er forståeligt, at disse mænd gjorde, hvad de gjorde. Ligesom tyskerpigerne var de præget af deres tid. Men jeg siger det alligevel: målet kan ikke hellige midlerne.

Tilmed har det vist sig, at det nationale spørgsmål spillede en yderst begrænset rolle i klippeaktionerne. Det var sjældent, at en aktion blev sat i værk, fordi den pågældende kvinde udgjorde en sikkerhedsrisiko. Og klippernes motiver var gerne mere grumsede end som så. Faktisk var de lige så grumsede som tyskerpigerens.

Det er det billede, jeg vil have frem: at både tyskerpigerne og deres klippere levede i en verden fuld af konflikter. Deres liv var tvetydigt, ambivalent og fyldt med gråzoner. Det havde, kort sagt, ikke megen lighed med det sort/hvide univers, vi ellers konsekvent er blevet præsenteret for siden 1945.

18 tyskerpiger blev i natten mellem den 22. og 23. maj 1945 klippet af en stor gruppe frihedskæmpere på Bornholm. Dagen efter blev de fotograferet og ført gennem Rønnes gader. (Privateje)

V IKINGEKONGER OG FJENDEBILLEDER

Næsten to hundrede år før Gorm og Harald rejste runestenene i Jelling trådte Danmark med vikingekongerne Sigfred og Godfred ind på Europas politiske scene. De trodsede Karl den Stores forsøg på at erobre og kristne de barbariske hedningefolk, der boede langs imperiets nordlige grænse. Det satte sine spor i frankernes opfattelse af vore hedenske forfædre. Skolebibliotekar og forfatter Bent Østergård har kigget efter dette fjendebillede i samtidige kilder.

Bent Østergård

I december 883 ankom den tyske kejser Karl II til klosteret St. Gallen nær Bodensøen. Karl, der kaldtes den Tykke, var på vej til Italien med sin hær, men gav sig nu tid til at hvile i klosteret i tre dage. Her fik han lejlighed til at mødes med den historisk vidende munk Notker, der kunne fortælle kejseren en række anekdoter om hans oldefar Karl den Store. Det var da næsten 70 år siden, denne berømmelige kejser var stedt til hvile i Achen. Mange historier gik nu om hans gøren og laden, og dem havde Notker indsamlet. Kejseren blev så begejstret, at han indtrængende bad munken om at samle det spændende stof i bogform. En af Notkers beretninger berører Danmarks historie.

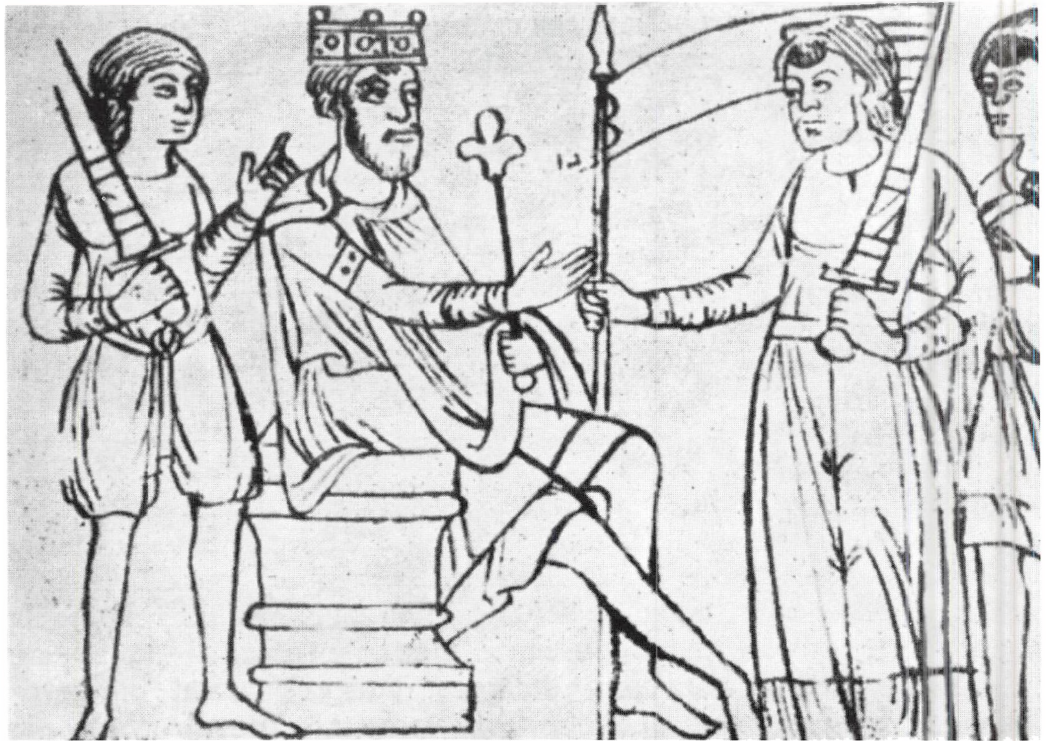
KONGEDRAB

Mens Karl den Store var optaget andetsteds i sit omfattende imperium invaderede normannernes konge Godfred i sit overmod frankernes rige og udvalgte en landsby ved Moselfloden som opholdssted, fortæller Notker. Her adspredte kongen sig en dag med jagt. Hans jagtfalk bragte ham en vildand som bytte, men da danerkongen var optaget af at få falken til at slippe sit bytte, blev han overfaldet af sin egen søn og hugget i to stykker. Den dramatiske handling var sønnens hævn over faderen, der en kort tid før havde forstødt hans mor for at ægte en anden kvinde.

Om kejser Karl den Store og hans krige mod de vantrø i nord og syd opstod en rig flora af myter og legender. Hans indsats blev skildret og af gejstlige historikere og illustreret med farverige billeder. Her krones han til kejser i Peterskirken i Rom første juledag år 800. (Miniature fra Grandes Chroniques de France. 1300-tallet)

Karl den Store indsætter den tapre Roland som vasal. Roland tildeles grevetitel og lensområde, som han fremover skal forsvare for sin kejser. (Miniature fra 1100-tallet)

Udfaldet af denne familiestrid frelste samtidig frankerne fra deres fjende, uden at de selv havde medvirket hertil. Notker sammenligner dette med en gammeltestamentlig beretning, hvor de modløse israelitter blev befriet fra deres frygtelige og tilsyneladende uovervindelige fjende Holfernes, idet den smukke enke Judith opsøgte ham, drak ham fuld for derefter at dræbe ham og tage hans afhuggede hoved med sig tilbage til sine landsmænd. Ligesom Gud dengang gennem et enkelt menneskes handling frelste Israels folk, der ikke turde stole på eget mod eller egne våben, var frankerne nu reddet fra en stor fare, skriver Notker. Han understreger da også, at den "ubesejrede og altid uovervindelige" kejser Karl gav Gud æren for dette, men dog højlydt beklagede, at han på grund af sit fravær var blevet berøvet en helt speciel fornøjelse. "Oh smerteligt er det", skulle kejseren ifølge Notker have udbrudt, "at jeg ikke fortjente at beskue, hvorledes mit kristne mandskab spillede bold med hint hundehovede."

PROVOKERENDE ASYL

Kong Godfred var ikke den første danerkonge, som havde udfordret og ydmyget frankerne. Sachsenhøvdingen Widukind var en af Karl den Stores farligste og mest energiske modstandere, og da hans landsmænd gav op overfor frankernes overmagt, søgte Widukind tilflugt hos danernes konge, Sigfred Hvide, en af Godfreds forgængere. Med basis herfra kunne Widukind genoptage sachsernes krig mod den frankiske besættelsesmagt. Selv om Widukind endelig i 785 måtte give op, havde danernes støtte forlænget hans modstand.

FJENDEBILLEDER PÅ VERS

Så Karl den Store og hans inderkreds havde mange gode grunde til at hade og afsky de danere og deres konger. Fjendebilledet blev udmalet i alle detaljer, da Karl i en fristund underholdt sig med sine nærmeste venner, lærde latinkyndige mænd af forskellig nationalitet, som Karl havde inviteret til at tage ophold ved sit hof.

Her kunne majestæten tale frit. Han kunne skæmte med dem og i spøg fremsætte teoretiske udfordringer, som modparten så skulle afparere - dog uden at glemme den ærbødighed, man skyldte den fornemme ordstyrer. Disse disputer førtes naturligvis på latin, som Karl lagde stor vægt på at dygtiggøre sig i. En af samtalerne blev siden omformet i klassiske vers, forfattet af den lærde Peter fra Pisa.

I dette digt bliver en anden italiener i kredsen, Paulus Diaconus, af den skæmtende konge stillet over for valget mellem tre hver især særdeles ubehagelige vilkår. Han kan vælge mellem at lade sig lænke i det tunge jern, at blive lukket inde i det grumme fangehuls mørke eller som alternativ hertil at træde frem for den opblæste danerkonge Sigfred, der med gudløst scepter styrer et pestsvangert rige for at overtale ham til at lade sig tvætte i dåbens hellige bad.

Paul Diaconus går ind i legen. Han må ikke tøve, men hurtigt give sit improviserede svar på kongens udfordring. Liden lyst, siger han, har jeg til at se Sigfreds grumme åsyn og herved vinder frankerkongens vel også kun lidt, skynder han sig at tilføje. Sigfred kender ikke latinens tale, og jeg kan ikke forstå hans fremmede sprog.

De enfoldige daner vil derfor synes, jeg blot er et fremmedartet væsen, en abe, et børsteklædt dyr uden mål og mæle, og de vil blot modtage mig med latter, fremfører Diaconus. Er Sigfred med sin lodne krop for os mest lig med en langhåret gedebuk, der giver love for kid, mens geder lystre hans befaling, så vil han dog miste sit mod, og hjertet vil synke i hans bryst.

Diaconus fortsætter med at spotte, at så stor er Sigfreds frygt for dit navn og dine våbens styrke, at hvis han blot hører, at jeg er borger i dit rige, så vil han ikke turde komme mig nær med en fingerspids, og hans hånd vil afmægtigt ikke kunne berøve mig livet og kunsten, selv om jeg heller ikke kan få ham tvættet i det rensende bad. Snarest må vi dog antage, at han vil kaste sig i støvet for din fod og med sin lodne pels bortkaste sine forbryderiske vaner. Da du, konge af himlen, har fået overdraget uforlignelig magt og velde, vil han døbes af dig i lutrende vand. Men gør han det ikke, så lad ham føre hid med bagbundne hænder. Visselig vil Odin og Tor ikke beskærme ham, er Diaconus's varsel.

Frangerne benyttede i 800-tallet et tøndelig-nende træk, når prominente sachsere og normanner skulle døbes. Motivet kender vi også på det gyldne alter fra Tamdrup kirke (1100-tallet), der viser Harald Blåtands dåb ved neddykning. (Illustration i et teologisk håndskrift fra 800-tallet. Bayrische Staatsbibliothek, München)

DYRISK DANERKONGE

Det er den afgrundsdybe forståelseskluft mellem kulturen og barbarerne, Diaconus fremhæver her. En dialog mellem nord og syd ville næsten være naturstridig. Alene frygten for Karls magtfuldkommenhed kunne få den danske konge til at krybe til korset - i bogstavelig forstand. Behændigt spiller Paulus Diaconus på sin store navnebroder apostlen Paulus's krav om som romersk borger alene at kunne stole på kejserens beskærmelse. (Apostlenes Gerninger 25.10).

Den danske konges dyriskhed står centralt i frankernes fjendebillede og illustreres af det lodne gedekind, han bærer, i modsætning, til den kjortel af odder- eller bæverskind, frankernes konge iførte sig om vinteren. Arkæologerne kan oplyse, at de danske vikinger lagde overordentlig stor vægt på at fremtræde pudset og prydet efter alle kunstens regler, så er det strittende gedekind andet en fri fantasi, må det være en hentydning til en sakral påklædning, som kongen var iført under de offerfester, han skulle lede. En af tidens sagnkonger fik ligefrem tilnavnet Lodborg (lådne bukser). Tors hvide bukke har spillet en afgørende rolle i forbindelse med asadyrkerens ceremonier.

De spottende vers viser, at Paulus Diaconus havde en vis baggrundsviden om de nordlige folkeslag. Han havde da også forfattet sine landsmænd, longobardernes historie, som var en beretning om, hvorledes denne stamme i folkevandringsstiden skulle være udvandret fra Skandinavien for til slut at slå sig ned i Norditalien.

DANMARKS GEOGRAFI OG HISTORIE

En af Diaconus's kolleger ved hoffet, Einhard, skrev en biografi om Karl den Store, som han kendte personligt. Biografien er et vigtigt kilde-skrift og belyser også kejserens syn på og politik overfor Danmark. Fra Einhard har vi et rids af, hvorledes samtiden opfattede det nordlige Europas geografi: "Fra den vestlige del af oceanet (Atlantehavet) strækker der sig en bugt mod øst (Kattegat og Østersøen), hvis længde man ikke

kender, men hvis bredde ingen steder er større, men på mange steder mindre end 100 000 skridt. Omkring denne bugt bor der en mængde folkeslag: danere og sveonere, som vi kalder normanner, har nordkysten og alle øerne. Østkysten bebos derimod af slaver, ester og forskellige andre folk."

Et af disse slaviske folk, abodritterne, havde slået sig ned i det østlige Holsten. De havde Danmark som nabo mod nord, og Karls politik blev nu at opbygge en alliance med abodritternes fyrste. Sachserne, der boede i den øvrige del af Holsten, hvor han havde indsat en garnison, kunne han ikke stole på. Foråret 798 blev nogle af hans mænd overfaldet og dræbt dér, blandt dem en gesandt, der var på vej fra Karl til Sigfred. Det er sidste gang, vi hører om denne danske konge, der må have regeret i mindst 21 år fra 77-798. Hans nøjagtige dødsår kendes ikke. Først når vi når frem til 804, har rigsannalerne igen oplysninger om Danmark, og nu hedder kongen Godfred.

ET BELEJLIGT KONGEMORD

Det er af stridigheder med denne danerkonge, at Karl den Store, som juledag 800 var blevet kronet til kejser i Peterskirken, fik forbitret sine sidste år. Einhard skriver herom i biografien: "Sin sidste krig måtte kongen begynde med de normanner, der kaldes daner, der i førstningen kun havde øvet strandhug, men siden med en større flåde gjorde regning på herredømmet over hele Germanien; også frisernes land og Sachsen betragtede han kun som sine lydlande (provinser). Sine naboer, abodritterne havde han underlagt sig; de måtte nu svare ham skat. Ja, han pralede endog med, at han snart med en vældig krigsmagt skulle vise sig for (Karls hovedstad) Achen, hvor kongen boede med sit følge. Og disse store ord syntes heller ikke at være talt ganske hen i vejret; man troede virkelig, at han ville have påbegyndt på et sådant foretagende, hvis døden ikke pludselig var kommen ham i forkøbet. En af hans drabanter slog ham nemlig ihjel; og således fik både hans liv og den krig, han havde begyndt på, en brat ende."

Einhards fremstilling viser den alvor, ja næsten

Om karls udseende beretter Einhardt, at han havde et rundt hoved, meget store og livlige øjne og en næse, lidt længere, end folks er flest. Han havde et smukt, hvidt hår, og hans ansigt var venligt og muntert. Selv om hans nakke var vel tyk og kort, og han ikke var fri for at have en lidt hængende mave, var hans fremtræden og øvrige smukke legemsbygning værdig og imponerende. Solusdenar (20 mm), sandsynligvis støbt i Italien. Omskriften: KAROLVS IMP. (erator) AUG(ustus)

KILDER

panik, der havde besat kredsen omkring den aldrende kejser i Achen under de stadig tilspidsede forhold til Godfred. Og den store lettelse og glæde, der indtraf ved budskabet om kongedrabet, hvis nærmere omstændigheder i de samtidige skildringer fremtræder helt anderledes end den version, Notker mange år efter underholdt Karls oldebarn med i St. Gallen.

Notker Balbulus: Gesta Karoli, II kap. 13, i *Ausgewählte Quellen zur Deutschen Geschichte des Mittelalters*, bd. VII, s. 406-407.

De frankiske Rigsannaler, oversat af Erling Albrechtson: *Vikingerne i franken*. Odense 1976.

Peter fra Pisas digt om Paul Diaconus's samtale med Karl, her genfortalt efter Johs. Steenstrups oversættelse i *Danmarks Riges Historie*, bd. 1 1897, s. 212-13.

Einhardts *Kejser Karl den Stores liv og levned*, oversat af theol.kand. P. Kirkegaard. 1878.

FALSKE PENGE

LUGTER LIDT

Arkiver har mange ting. Det er ikke hver dag, man finder en blodig handske, men man kan også støde på rebstumper, hårløkker, fantastiske flyvemaskiner fra 1800-årene...og falske penge.

En fynsk seddel af slagsen kan følges lige fra falskmøntnerens værksted til bilagspakken i Højesterets arkiv. Sedlens historie fortæller om en halvfattig, smådoven væver, der blev fristet over evne og prøvede at platte sig til lidt nemme penge. Han var kun en af mange små fisk, som røg i nettet, da en af 1800-årenes falskmøntner- og tyvebander blev optrævlet. Mag.art. Charlotte S. H. Jensen fortæller den falske pengeseddels historie.

Charlotte S. H. Jensen

Det var henimod slutningen af oktober, og midt på formiddagen, da en vogn kørte op foran Christen Rasmussens fæstegård i Kjønghøjerup på Fyn. Året var 1844.¹ Den ene af de to kørende hoppede af og gik ind for at opsøge husbonden. Den fremmede forklarede, at han hed Lars Pedersen og var fra Vissenbjerg sogn. Han ville gerne købe noget smør, sådan cirka to fjerdinge. Christen var ivrig for at handle. Han tilbød Vissenbjerg-manden det dobbelte og de enedes om prisen; 12 rigsdaler pr. fjerding. Den fremmede hev en hel 50-rigsdalerseddel frem og betalte. Christen og hans karle hjalp med at få smørret stablet på vognen, og snart var Lars og hans kammerat på vej igen.

DET VILDE VESTEN I TOMMERUP

Men var der nu ikke noget uldent ved det hele? Christen spurgte karlene om de kendte de to smørhandlere. Jo, men de mente, at de to var fra Strandby. Nu blev Christens mistanke for alvor vakt, for Lars Pedersen havde jo hævdet at være fra Vissenbjerg. Han kiggede på den store seddel. Mon den skulle være falsk?

I bedste wild-west stil optog Christen og hans to karle forfølgelsen af den mistænkelige Lars Pedersen og hans kompagnon.

De indhentede dem ved Tommerup, og nu vil-

le Christen gerne have ordentlig besked, bl. vide om sedlen var falsk. Lars tog situationen forholdsvis roligt, og sagde at sedlen var god nok, såvidt han vidste. Christen kunne jo selv afgøre det.

Der måtte en autoritet til for at afgøre sedlens herkomst. Først prøvede det lille selskab hos sognefogeden. Men han var ikke hjemme. Næste stop blev præstegården, hvor sjælehyrden var så

velbevandret i det verdslige, at han mente at kunne konstatere, at sedlen var falsk.

Lars var storsindet, og tilbød Christen, at de kunne lade handlen gå tilbage. Men det ville Christen ikke. De fire fjerdinger smør blev læsset af og sat ind hos smeden i Tommerup. Lars og hans kusk måtte følge med til herredsfogeden i Odense.

*Den falske pengeseddel.
(Rigsarkivet)*

EN RØRENDE HISTORIE

Hos herredsfogeden tilstod Lars Pedersen, at han i virkeligheden hed Niels Hansen, var 28 år² og kom fra "Stærmosen i Melby", hvor han boede med sin kone, deres to små børn og hans gamle forældre.³ Kusken var hans svoger Rasmus.

Det med det falske navn var kun for skæg. Han troede, at Christen kendte ham i forvejen. Og sedlen?

Jo, det kunne Niels Hansen også forklare. Han havde mødt en holstensk kræmmer, som bad om at få vekslet en 50 daler seddel. Selv om Niels kun havde haft 49 rdl. og 5 mark på sig, havde kræmmeren været tilfreds. Niels kunne heldigvis give et signalement af denne kræmmer; almindelig af bygning, blond og iført blåt tøj. Næsten påfaldende almindelig.

Man besluttede at undersøge Niels Hansens hjem. Klokkeren kom om natten bankede rettens folk samt den lokale sognefoged på i Melby. De rode, men fandt ikke noget, der antydede, at Niels lavede falske pengesedler.

Han forklarede iøvrigt nu, at de 49 rdl. og 5 mark var penge, som han var kommet ærligt til. Nogen havde han tjent, og andre havde han fået af sin far, som havde solgt en lille ejendom. Nielses plan havde været at købe smør og sælge det videre for at tjene lidt til familien. Han var egentlig væver af profession, men levede "i fat-

tigdom" med sin familie. Smørpengene "vare alle dem de havde". Altsammen meget rørende, og lovens lange arm gik igen. Dog medbringende Niels Hansen, hvis uskyld man åbenbart ikke var helt overbevist om.

ANALFABET SOM FALSKMØNTNER?

Nu fulgte en lang række forhør, der strakte sig helt ind i næste år. Det første retsmøde fandt sted allerede dagen efter smørepisoden, d. 23 oktober klokken 6 på Rasmus Olsens gård i Langsted. Altså kun 5 timer efter ransagningen! Dommeren havde forsøgt at finde ud af, om der overhovedet havde været kræmmere i området, og kun fundet rygter om en, som under alle omstændigheder nu var over alle bjerge

Niels holdt imidlertid fast i sin historie, og fortalte at han slet ikke kunne læse håndskrift og kun med besvær skrive sit navn. Hvordan skulle han så kunne lave falske pengesedler? Og han tryglede retten, om der dog ikke var en og anden, der kunne gå i forbøn for ham, så han kunne få godtgjort det beløb, som nu havde vist sig at være falsk. Ellers ville hans familie "styrtes i den største elendighed".

TØJ FOR BRØD

Senere forhør viste, at det faktisk stod skidt til med Nielses økonomi. Husmand Rasmus Jacobsen der ejede huset, som Nielses far havde i fæste, havde et godt indblik sagerne. Han kunne fortælle, at Nielses far, den 77-årige Hans Madsen, ganske rigtigt havde solgt et hus i Brylle sogn. Men det lod til, at pengene var smuldret mellem hænderne på familien. Rasmus kunne også helt bestemt sige, at Niels ikke havde tjent synderligt ved væveriet. Han var nemlig doven. De sidste 4 uger havde han haft et stykke lærred på væven, men ikke fået lavet mere end 2 alen. Den velorienterede Rasmus havde også hørt, at Niels gik og lånte "småskillinger" til livets fornødenheder. Og folk sagde, at Niels endog skulle have solgt af sit tøj for at få penge til brød. En af kreditorerne stillede og bekræftede, at Niels af og til lånte. Men det var små beløb, og han var flink til at betale til tiden.

VAGT VED HUSET

At Niels skulle have været i besiddelse af de 49 rigsdaler og 5 mark virkede mere og mere usandsynligt. Retten ransagede huset igen men kunne stadig ikke opdrive noget mistænkeligt.

Nu forklarede Niels, at han havde husket lidt forkert med hensyn til pengeveksleriet. Kræmmeren havde ikke fået 49 rigsdaler, kun 20, og de havde aftalt, at han skulle komme hjem til Melby for at få resten af pengene efter de store markeder. Forresten havde kræmmeren sagt, at sedlen var falsk men ville ikke lade transaktionen gå tilbage. Et par dage senere kom Niels pludseligt i tanke om at kræmmeren hed Peder Andersen eller Anders Pedersen. Det havde han ikke sagt før, fordi han troede, at det var ligemeget, når han ikke kunne huske det præcist. Retten fæstede så megen lid til den nye forklaring, at der blev opstillet vagt ved Niels Hansens hus, således at kræmmer Pedersen (eller Andersen) kunne pågribes hvis han viste sig. Det gjorde han aldrig.

MYSTISKE FREMMEDE

Nielsens familie kom i forhør. Den gamle Hans Madsen, der iøvrigt var væver ligesom sønnen, forklarede, at Niels altid havde været hjemme.

Det vidste retten godt. Niels havde hverken været ude at tjene eller i militæret. Familien havde flyttet en del rundt, og haft bopæl i både Haastrup, Jordløse, Strandby og Brylle, inden de havnede i Melby.

Men Hans Madsen kunne fortælle noget, som var mere interessant. Nemlig, at der havde været et par mystiske mænd og spørge efter Niels en aften lige efter, at han var blevet arresteret. De havde været klædt som bønder, og de havde snakket som bønder, men havde givet en råget forklaring om, hvor de kom fra. En nabo, som de havde spurgt om vej hos, kunne fortælle, at der havde været to mænd, og at de kørte på en lille fjellevogn med "to små dårlige heste for". Det blev aldrig opklaret, hvem de to mænd med de små øg var, men de efterfølgende forhør mere end antydede, hvem det kunne have været.

STIKIREND- SKRÆDDEREN

Da de nye oplysninger var kommet for dagen, ændrede Niels forklaring igen. Han havde fra en kendt forbryder, Hans Andersen Berggren, hørt at skrædder og slagter Hans Hansen "Stikirendskrædderen" på Frøbjerg mark lavede falske sedler. Og så var han simpelthen gået hen og havde bedt om at få nogen. Det fik han mod at love Hans Hansen andel i udbyttet, når sedlen blev vekslet. Da han sad i arresten, var der en -senere henrettet- cellekammerat, der havde sagt, at han ville komme i slaveriet, hvis han sagde sandheden. Derfor historien om kræmmeren.

En tidlig morgen klokken 5 drog retten så af sted for at ransage på Frøbjerg mark, hvor den 32-årige Hans Hansen boede med sin kone og tre børn. Der var lys i huset, men det blev slukket, så snart hundene begyndte at gø, fordi der kom fremmede.

Der var ingen remedier til falskmøntneri, men derimod en meget mistænkelig sæk med forskellige tekstiler, som var skjult i en høstak tæt ved huset. Betydning var det også, at Hans Hansens hest var overstænket med snavs, som stadig var vådt.

Hans Hansen benægtede ethvert kendskab til Niels Hansens historie og mente end ikke, at

han kendte ham. Da Niels imidlertid kunne give en nøje beskrivelse af Hans Hansens hus, bla. at konen var meget høj, havde et spædt barn ved brystet og var født i Snave, hjalp det på hukommelsen. Hans huskede, at Niels Hansen var kommet og havde tilbudt ham falske sedler, og at Niels hævdede, at han selv fremstillede dem. Niels var på sin side ikke længere helt sikker på, at Stikirendskrædderen rent faktisk havde sagt, at sedlen var falsk. Måske havde han blot ytret, at man skulle passe på med den.

DEN MEDDELSOMME SYPIGE

Sagen voksede. Nu var der også den mistænkelige sæk i høstakken, hvis indhold viste sig at stamme fra et indbrud i Skalbjerger i september måned. Stikirendskrædderen fastholdt, at han var aldeles uvidende om tyvekosterne og fremhævede, at han kun havde boet i huset et par dage, da sækken blev fundet. Den snavsede hest var beskidt, fordi han netop havde vandet den, selv om han måtte indrømme, at det var vel tidligt at vande heste før klokken 5 om morgenen. Men han skulle gå, og konen var syg, så derfor... Niels Hansen og skrædderen gentog deres respektive forklaringer.

Men efterhånden vendte Niels Hansen, som stadig sad i arresten, tilbage til historien om kræmmeren. Dog nu i en ny version; han havde mødt en, stadigvæk holstensk, -men nu også meget beskænkede kræmmer på vejen. Han havde så båret kræmmerens pakke. Da han gik bagerst, så han sit snit til at fjerne 50-dalerssedlen fra kræmmerens tegnebog, som stak ud af pakken. Han havde godt nok syntes, at sedlen så sær ud i stempel og mærker, men givet den ud alligevel. Han havde ikke sagt det før, fordi han skammede sig for sin kones og sin faders skyld. Beskyldningerne mod Hans Hansen Stikirendskrædder var opspind. Han havde fundet på det, fordi han var vred over, at Hans engang havde nægtet ham et gratis lift i Assens.

D. 15 november fik retten fat i et særdeles celebret vidne. Sypigen Fredrikke Christiane Hansen fra Skalbjerger. Frederikke havde set sin kæreste veksle en 50-daler seddel ved Sct. Knuds-

markedet i Odense, og hun vidste, at kærestens bror havde overnattet i Skalbjerger, da der havde været indbrud. I øvrigt havde hun hørt, at kæresten var kommet hos Stikirendskrædderen "som var meget berygtet", og hun havde også hørt ham nævne en vis Poul Thomsen, der var berygtet for falske penge.

DE KREATIVE BOYE BRØDRE

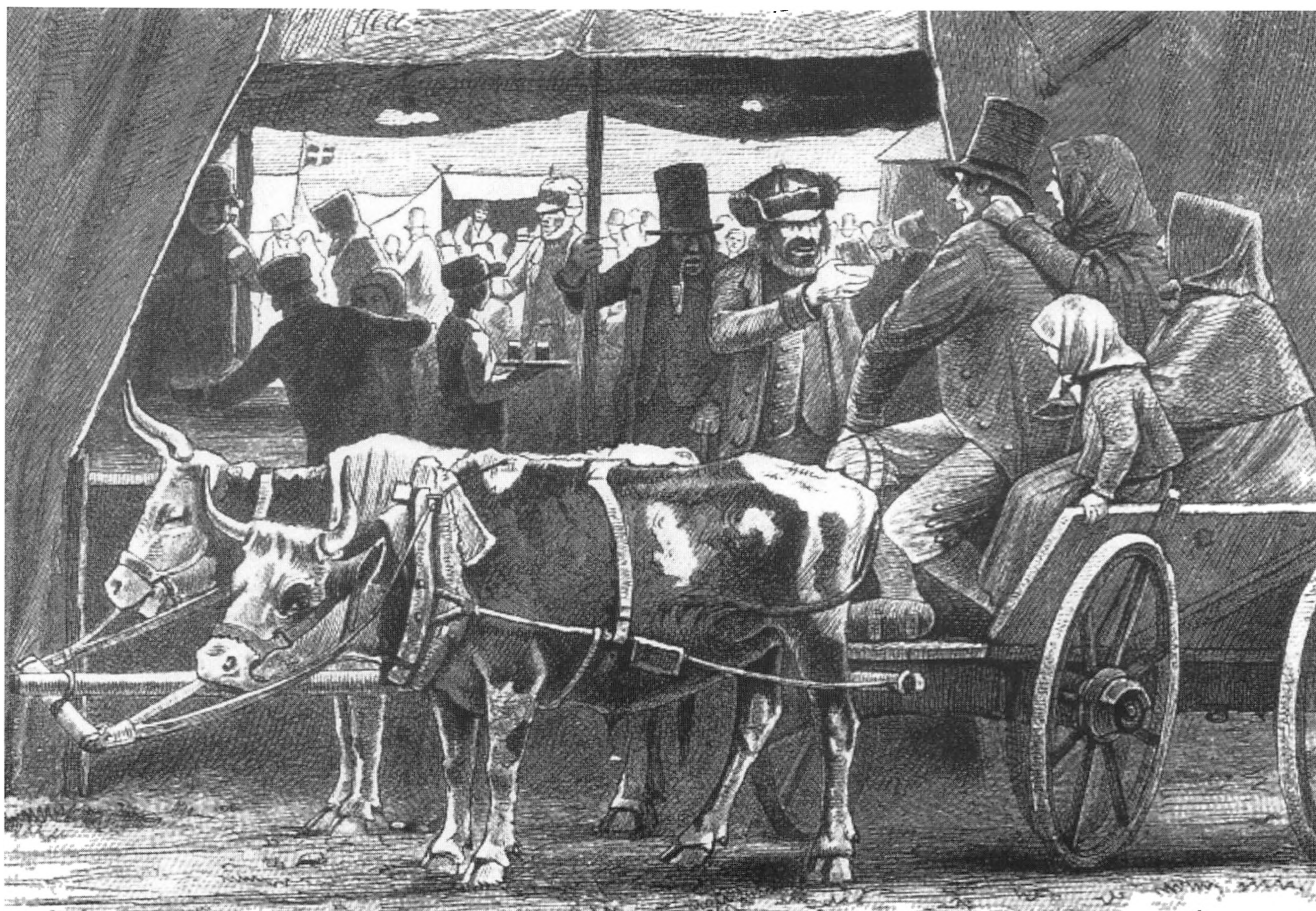
Frederikkes kæreste var ingen ringere end Jens Henrik Christiansen Boye. Eller rettere hendes ex-kæreste. For Frederikke var blevet gravid, og så var Jens Henriks interesse mærkværdigvis stilnet af.

Jens Henrik var på det tidspunkt 21 år og i starten af sin karriere som tyv, falskmøntner og endelig morder, hvilket tilsidst indbragte ham en dødsdom, som blev eksekveret 16 august 1856.

Nu forfulgte retten Boye-sporet med stor iver. Både Jens Henrik, broderen Andreas og deres gamle far, snedker Christian Boye fra Rørup, blev afhørt. Den gamle kunne fortælle, at begge sønnerne var gode til at tegne. Den 18-årige Andreas havde endog været på malerakademiet for 2 år siden. Kun et par uger, men alligevel. At sønnerne skulle lave falske sedler kunne Christian Boye ikke tro, især ikke da han aldrig havde "oplært dem til skarnagtighed". Hårdt presset måtte Jens Henrik indrømme at han kendte Stikirendskrædderen, men kun ganske overfladisk. Han var en gang blevet sådan overfaldet af trang til at få en snaps, at han gik ind det første og bedste sted for at bede om en. Og det var netop hos Hans Hansen og konen! Han havde imidlertid også været der og fået mad og øl et par gange, men kendte ellers ikke til familien eller dens aktiviteter.

VELKLÆDT DOVENLARS

Der blev rodet, ransaget og forhørt i tilknytning til sagens nye udvikling. Der blev ganske vist ikke rigtigt fundet noget, men det var dog påfaldende, at Jens Henrik havde en særdeles velforsynet garderobe, når nu han og broderen sjældent tog sig noget nyttigt til, efter hvad folk sag-

de. Hans Hansen holdt fast i sin historie om, at det var Niels, der havde tilbudt ham falske penge. Han fremskaffede endda to vidner, der påstod selv at have hørt det. Niels holdt fast i kræmmerhistorien. Nu kun med ringe udvikling. Han havde ikke taget tegnebogen fra en pakke, men fra kræmmerens lomme, da de sad på en grøftkant. Beretningen om en 50-rigsdaler seddel, som Hans Hansen havde forsøgt at veksle hos en nabokone, blev også endevendt. Sedlen var forblevet uvekslet, for konen kendte Hans' rygte og havde været meget kort for hovedet.

Hendes mand påtalte det mærkværdige i, at Hans havde klistret sig op ad ham, da han solgte en hest på Knudsmarkedet. Hans havde bedt om at se en 50-dalers seddel, som naboen havde fået for dyret. Hans havde fortalt, at han aldrig havde set en 50-daler seddel før. Det passede jo ikke rigtigt med, at han allerede dagen efter gik rundt og ville have en vekslet. Men Hans forsva-

rede sig med, at han på det tidspunkt endnu ikke havde fået sin egen seddel, og at han havde hørt, at der var falske sedler i omløb. Derfor ville han gerne kunne skelne falske fra ægte.

PÅ VAND OG BRØD

Ved de sidste forhør stod Niels Hansen stadig ved den sidste version af historien om kræmmeren. Også selv om dommeren gentagne gange formanede ham til at tale sandhed, og tilsyneladende var overbevist om, at der var tale om endnu et opspind. Niels var ikke til sinds at ændre forklaring igen. Hele sagen var efterhånden en gordisk knude af modstridende forklaringer og ændrede vidnesbyrd. Kun en ting var alle enige om. Ingen kendte noget til sækken med tyvekoster i Hans Hansens høstak.

Og derved blev det så. Der blev rejst tiltale imod Niels Hansen d. 18 januar 1845, men kun for at udgive falske penge. Det tilstæede tyveri

Den falske pengeseddel blev bl.a. benyttet på et sådant marked.

Træsnit af maleren Hans Smidt fra midten af 1800-tallet.

kunne han ikke sigtes for. Der kunne jo ikke tilvebringes en holstensk kræmmer, der erklærede at være bestjålet. Og der var heller ikke tale om et tyveri i almindelig forstand, fordi sedlen jo var falsk og som sådan værdiløs. For en sikkerheds skyld havde den omdiskuterede 50-dalerseddell været en tur inde omkring "Directionen for Nationalbanken", som havde tilsluttet sig Tommerup-præstens vurdering. Den var falsk. Og eftersom Niels Hansen indrømmede at have studset over stempel og mærker, blev han dømt for udgivelse af falske penge ved Baag herreds ekstraret d. 20 maj: 4 x 5 dage på vand og brød, som han afsonede i Assens arrest, hvorfra han blev løsladt d. 28 juni 1845.

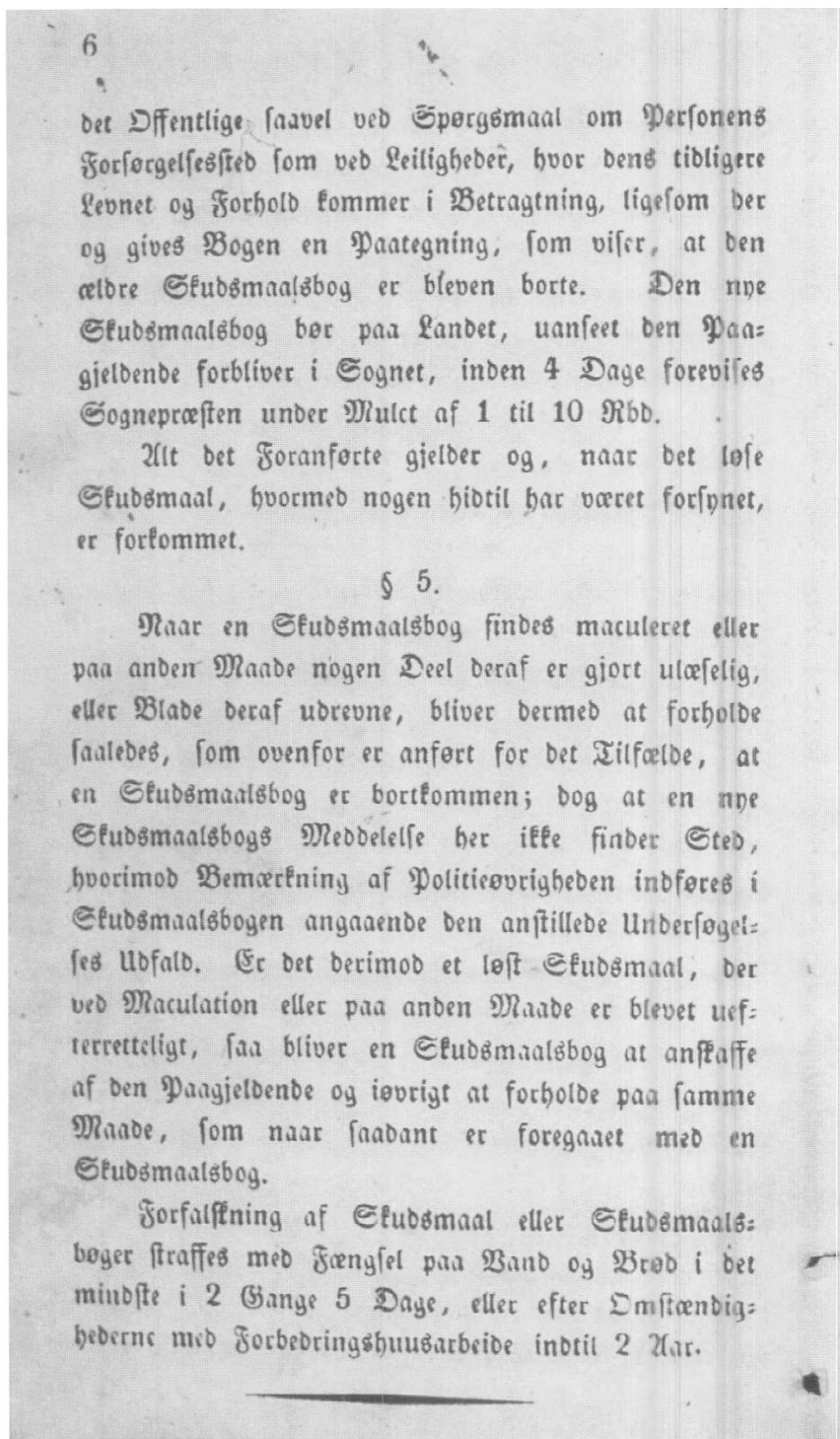
DEN STORE KOMMISSION

Niels Hansens sidste kræmmerforklaring holdt vand i ca. 10 år. Indtil den store kommission til opklaring af mordet på en husmand i Broende rullede over det fynske land og fyldte arresthusene til bristepunktet. Blandt de arresterede var stort set alle de implicerede fra sagen om den falske seddel. Inklusive Hans Hansen Stikirendskrædder og hans to vidner, der blev idømt hhv. 3 og 10 års fængsel for hæleri og udgivelse af falske sedler.

Det viste sig at være Jens Henrik Boye, der havde myrdet husmanden. Og i kølvandet på sagens opklaring kom sandheden om en mængde andre forbrydelser frem, et kvindemord, som Boyes søster havde overtalt en karl til at udføre imod seksuelle begunstigelser, en myriade af indbrudstyverier og en del tilfælde af falskmøntneri. Kommissionen optrævede hele to forbrydernetværker med ialt 59 anklagede.

Alt tyder på, at det var Niels Hansens forklaring nummer 2, som var den rigtige. Og den blev han også dømt efter, da der faldt dom i kommissionssagen.

Sandsynligvis havde han fået sedlen af Hans Hansen Stikirendskrædder, og den var -således som retten havde været på sporet af- utvivlsomt lavet af Jens Henrik Boye.

*Boyes Skudsmålsbog er at finde blandt sagens akter.
(Rigsarkivet)*

Jens Henri Boye, en Søn af
 Søndersø og Kommunes Christian
 Henriksen - Boye og hustru? Gestra
 Moni Jensen's søn, født i København,
 anfødt i København, d. 24de April 1817,
 1817: ansat som alle hundrede og
 ti og tyve af, uanset af Østind-
 lags Højeren d. 16de August 1817, og
 i ansættelse med en anden god Søn
 Sørensen d. 16de August 1817,
 1817 i Alstedstræde. Han
 var i dagligstue og i husholdning
 med hustruens søn, Casper
 Nielsen; Søren Sørensen var
 været værdigt, og han havde
 med sig forleden, og han havde
 med sig vigtige Sager om hustru
 hustru.

Alstedstræde d. 16de August 1817
 Høj. S. 132. N° 9. Alstedstræde

POSTPAPIR OG SKRABEGRÆS

Sedlerne blev produceret hjemme i Stikirend-
 skrædderens udhus, der også var indrettet til
 slagtehus. Selv retten fandt, at de "næppe var til
 at skelne fra de ægte". Under sagen havde Boye
 forklaret hvordan sedlerne blev lavet; "For at til-
 vejbringe vandmærkerne i papiret udgraverede
 arrestanten >dv. Boye< en Form i Træ, hvorpaa
 lagdes Postpapir,⁴ hvilket derefter skrabedes med
 Skrabegræs,⁵ saa at vandmærkerne kom frem,
 hvorpaa de blev afrevet med Bly sukker og Graat
 Papir. Den brune farve tilvejbragtes med Olive-
 farve, hvorefter Skriften paaførtes med en pen".⁶
 Derpå blev sedlerne sat i omløb, fx. ved at købe
 forskellige småting på markeder og så få ægte
 penge tilbage.

Boye og hans kammerater lavede også falske
 mønter. De tog aftryk af ægte mønter med skra-
 bet kridt i en hjemmelavet form og støbte med
 smeltet tin. Tinnet fik man bla. fra skeer, som
 blev opkøbt på markeder og smeltet om. Et sted
 foregik smeltningen i en gammel jernlampe i et
 bryggerhus. Et andet sted var det en kobberpot-
 te på kakkellovnen inde i dagligstuen, der funge-
 rede som digel. Når formen blev åbnet, kunne
 en næsten færdig mønt tages ud. Der skulle bare
 skæres riller i kanten med en kniv og poleres
 efter med kridt. På denne måde fremstillede
 Boye mellem 20 og 75 mønter.

Under kommissionssagen blev historien om
 Niels Hansens uheldige indsats som smørhand-
 ler atter oprullet. Det endte med en dom på 2 års
 forbedringshus til Niels Hansen. Stikirend-
 skrædderen fik 10 års tugthus.

Boye blev dødsdømt, henrettet og kom i fol-
 kemunde. Man fortalte bla., at han (et ikke ual-
 mindelig motiv om falskmøntnere⁷) havde kun-
 net lave pengesedler med tærne, og at han gik
 igen med hovedet under armen på stedet, hvor
 han blev henrettet.

Og seddelen? Den havde efterhånden fået både
 stempler og laksegl, og til sidst blev den pakket
 sammen med sagens akter og kom på Rigsarki-
 vet.

SNAGEVÆRDI OG KULTURHISTORIE

Historien om Niels Hansens karriere som smørhandler kan rekonstrueres ud fra de forskellige forhør og politirapporter, som den store Boye-sag resulterede i. Både Højesteretssagens akter, som findes i Rigsarkivet, og Kommissions-sagens papirer, som ligger på Landsarkivet for Sjælland, giver ligesom andre arkivalier af samme type et spændende indblik i den småkriminelle verden.

Normbrydere som f.eks. tyve, røvere, mordere og falskmøntnere har altid optaget de mere lovlydiges fantasi. Beretningerne om dem har en helt basal snageværdi. Det er spændende! Hvordan udførte de deres forbrydelser? Hvordan blev de fanget? Hvad skete der med dem bagefter?

Normbryderne hører også til dem, som de lovlydige har et dobbeltbundet forhold til. Man er bange og fascineret på en gang. De kan jo dels finde på at komme og tage ens egne ting eller snyde en selv. Men de repræsenterer på mærkværdig vis også drømmen om selv at overskride grænser, gøre grin med autoriteterne og blive rig. Derfor er de store kriminelle også godt stof i folkeoverleveringen. Forbrydernes verden bliver et anti-samfund, noget man kan holde op og spejle sig i, hvis man er i tvivl om, hvordan verden og menneskene ville se ud, hvis ikke den gode gud, øvrigheden og den almindelige mening havde sat visse normer for, hvordan man burde opføre sig. Vendingen "at spejle sig" i forbrydernes skæbne bliver iøvrigt anvendt mere end en gang i viser mv. om en henrettet forbryder, der beder folkemængden om at "spejle sig"

Nikkende Kobjælde vokser på stedet, hvor Boye blev henrettet. Af gamle i Balslev kaldes den "Boyes Blod".

i hans dårlige eksempel, så det ikke skal gå dem ligeså galt.

De retshistoriske kilder kan også bruges til noget andet. De giver et usædvanligt tæt billede af mennesker og liv, hvis dagligdag og historie ellers ville være svær at dokumentere. Vi kommer med til marked, på besøg hos naboen og kan i glimt ane både desperation, fortrydelse og

bekymring for familie og venner. Og vi kan se, hvordan de svageste finder sammen for at afhjælpe de værste fattigdomssymptomer i dagligdagen. Vel blegner forestillingen om de mægtige røver- og tyvebander, der under anførsel af en modig, grusom og hærdebred leder stævner ud for at plyndre og hærge i omegnen svært bevæbnede med høtyve og forke. Sådanne virkeligheder aldrig været. Netværker er en mere nøjagtig beskrivelse. Kontakter på kryds og tværs af sognegrænser mellem stjælere og hælere er det, som udgør banden. Der er sjældent tale om en fast-

tømret flok, der altid består af de samme. Der kan ofte være en inderkreds, som tit arbejder sammen. Men der er som regel også tale om en slags "ad-hoc-bander", hvor skiftende personer deltager efter behov og tilbøjelighed.

Politirapporter og forhørsprotokoller er skrevet af myndighedernes folk, og det bærer de naturligvis præg af. Der lægges som regel ikke fingrene imellem, når de fattige og forbryderiske beskrives. Det er kilder, som er skrevet "oppefra og udefra" uden megen forståelse for fattige individer, der prøver at hutle sig igennem på samfundets og lovens kant. Forbryderne kommer ikke rigtigt selv til orde, så det er svært at vide, hvad de har ment om deres tilværelse og be-

grænsede muligheder. Og dog. De prøver jo på at ændre på tingenes tilstand. Ikke med lovlige midler - ganske vist - men heller ikke uden en vis mængde kreativitet og opfindsomhed.

1. Beretningen om seddelsagens forløb og omstændigheder findes i en udskrift af Odense herreds forhørsprotokol 1844, som ligger blandt kommissionssagens akter, som findes i RA: Højesteret, sag No. 84, pådømt 30/5-1856, pakke V, bilag 25 og 26.

2. Niels Hansen var født 16 oktober 1816 og døbt i Kærum kirke.

3. FT 1845 for Brændekilde opregner flg. personer i husstanden:

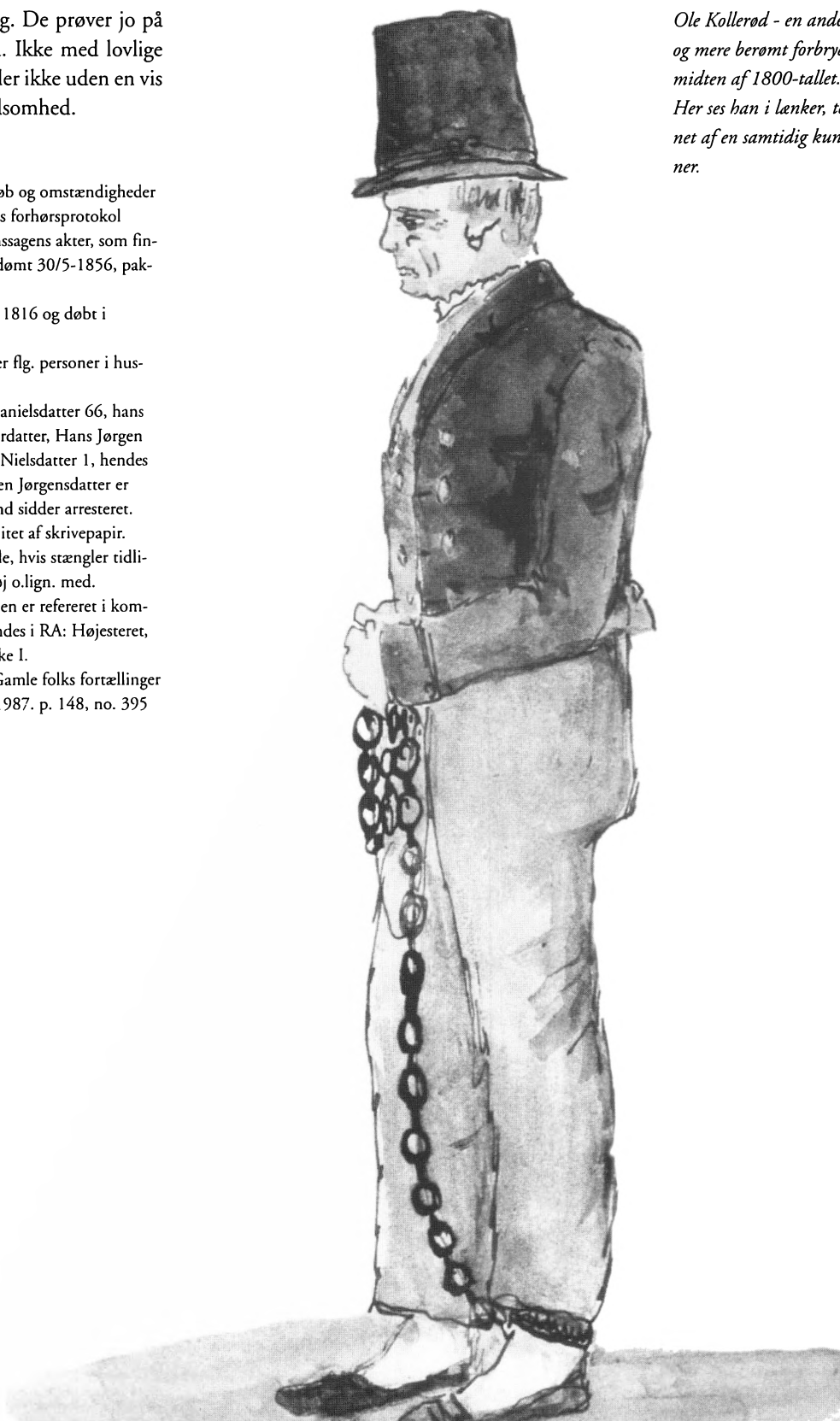
Hans Madsen 77, daglejer, Maren Danielsdatter 66, hans kone, Kirsten Jørgensdatter, 31 svigerdatter, Hans Jørgen Nielsen 4, hendes søn, Birthe Marie Nielsdatter 1, hendes datter. Det oplyses desuden at Kirsten Jørgensdatter er "eierinde af huser", og at hendes mand sidder arresteret.

4. "Postpapir" er en særligt tynd kvalitet af skrivepapir.

5. "Skrabegræs" er Eqvisetum hiemale, hvis stængler tidligere brugtes til at polere fx. kobbertøj o.lign. med.

6. Oplysningerne om fremgangsmåden er refereret i kommissionssagens anklageskrift, som findes i RA: Højesteret, sag No. 84, pådømt 30/5-1856, pakke I.

7. Fx. hos Evald Tang Kristensen; "Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv" bd. 2, Kbh. 1987. p. 148, no. 395 og 396.

Ole Kollerød - en anden og mere berømt forbryder i midten af 1800-tallet. Her ses han i lænker, tegnet af en samtidig kunstner.

FORSØG MED

MENNESKEHANDEL

Hvad var de egentlige årsager til kampen mod slavehandlen i slutningen af 1700-tallet? Arkivar Poul Olsen dykker ned i tidens arkiver for at komme op med nye svar.

Den tyske digter Heinrich Heine skrev følgende linier om slavehandelen:

*“Sex hundrede Negere, købt for en slik ved Senegal, ligger i Lasten...
Jeg bytted mig til dem for Brændevin,
for Glasperler, Spejle og Knive.
Det gir altsaa otte hundred Procent,
hvis jeg holder de halve i Live.”*

Fra midten af 1700-tallet blev forestillingen om eksistensen af menneskerettigheder mere og mere almindelig anerkendt. De abstrakte menneskerettigheder trivedes imidlertid dårligt sammen med opfattelsen af slavehandelen over Atlanten fra Afrika til Amerika som en forretning som alle andre. Jo mere moralsk forkastelig slavehandelen måtte forekomme, jo mere voksede forestillingerne om den profit, der var at hente ved handelen med mennesker. Den tyske digter Heinrich Heine forestillede sig, at en slavehandler kunne hente sig 800 procents fortjeneste på en ladning. Det var næppe realistisk. Den danske slavehandels sidste årtier var præget af adskillige forsøg på at få slavehandelen til blot at løbe rundt. Vi skal se på et lille og et stort eksperiment. Det lille angik forhandlingen af de afrikanske slaveladninger i Vestindien, det store bestod i det danske slavehandelsforbud af 1792.

AUKTIONERNE

En af de mest oprørende scener, man kunne forestille sig, var salget af slaveladningerne, når

---

Lojtnant Francis Meinell tegnede denne scene fra det spanske slaveskib Albanos, da det blev opbragt af et engelsk fartøj. Negrene sad tæt sammenstuvet under dæk under forfærdende forhold.

de ankom til de amerikanske kolonier. Man så for sig, hvordan børn skiltes fra deres mødre, søskende fra søskende og ægtepar fra hinanden. Man tænkte sig til, hvorledes køberne viste unge smukke slavinder en særlig interesse. Og man kunne forestille sig den ufølsomme tilfredshed hos sælgerne, når fortjenesten blev gjort op.

De, hvis fantasi ikke rakte til at danne sig billeder fra slaveudsalget, kunne læse om dem.

ISERTS BESKRIVELSE

Lægen og filantropen Paul Isert, der gjorde rejsen mellem Afrika og St. Croix ombord på slaveskibet "Christiansborg" sidst i 1780'erne, beskrev, hvorledes skibets ladning blev solgt: "Nogle dage efter vor ankomst hertil blev vore negres skæbne afgjort. Man bragte dem i land, pyntede dem på det smukkeste ud efter deres lands måde, tillod dem alle friheder, trakterede dem med deres lands delikatesser, så at de bildte sig ind, de var kommet i Paradis. Men skinner bedrager. Den dag kom, da de skulle sælges. Man stillede dem op i adskillige rader, og tillod ikke køberen den dag at se dem, førend på et vis bestemt minut man åbnede døren. En mængde købere styrtede ind og rev ligesom rasende de negere og negerinder af sted med sig, som havde udmærket sig i de foregående dage, da de var stillet op til beskuelse, og bragte dem hen til sælgerne for at blive enige om prisen. Alt dette gik i en sådan furie for sig, at jeg næsten selv var færdig at blive forskrækket derover; hvorledes negerne var til mode, kan man let slutte. Førend fire timer var forløbet, var de fleste solgte. Resten bestod af 48, for størstedelen krøblinge eller gamle folk, som dagen derpå blev solgte for 200 rdl. stykket. Summen af de solgte negres værdi beløb sig til 97.000 og nogle hundrede rigsdaler."

Iserts beskrivelse af dette slagsmål om de nyankomne slaver, det såkaldte scramble, er det eneste vidnesbyrd, vi har om denne salgsform fra de dansk-vestindiske øer. Den stemmer til gengæld helt overens med den beskrivelser, Olauda Equiano, der som slave havde oplevet forløbet, gav i sin selvbiografi, som publiceredes første gang i 1789: "På et givet signal stormede køberne ind i

den gård, hvor slaverne var indespærret, og udvalgte sig dem, de ønskede. Den larm og uro, som opstod, og den iver, der lyste ud af købernes ansigter, bidrog ikke så lidt til at gøre afrikanerne yderligere rædselsslagne... Jeg husker, at der i den ladning, jeg var i, var adskillige brødre, som ved salget blev skilt fra hinanden; det var meget bevægende at opleve deres sorg ved adskillelsen..."

DEN KONGELIGE GUINEISKE HANDELS DIREKTION

Helt samme iver hos køberne kunne ikke spores på St. Croix i 1778. I National Archives i Washington DC, USA, findes en "Forhandlingsprotokol for den kgl. guineiske Handelsdirektion over de fra Kysten af Guinea for kgl. regning til St. Croix ankomne slaver", som fortæller en anden historie.

Den 24. maj 1778 ankom Den kgl. guineiske Handelsdirektions fregat "Christiansborg", kaptajn Niels West Marker, til den dansk-vestindiske ø St. Croix med en ladning negre fra Guinea.

Den kgl. guineiske Handelsdirektion havde i 1777 overtaget Det guineiske Handelssocietets ejendomme, nemlig forterne i Guinea, og drev nu handel dér for statens regning. Den københavnske del af direktionen bestod af en række ledende embedsmænd med J.G. Moltke i spidsen; den lokale ledelse i Guinea og Vestindien lå i hænderne på de øverste embedsmænd i de respektive kolonier. I Vestindien påhvilede det således medlemmerne af Den Vestindiske Regering at sørge for salget af ladningen.

SALGET

Den 29. maj om formiddagen kl. 9 begyndte salget af negrene. Som vanligt skulle det ske ved auktion. Naturligvis var der gjort reklame for auktionen; der var slået plakater op i Christiansted og Frederiksted på St. Croix og også i byen på St. Thomas. Auktionen var også averteret i St. Croix Gazette for den 27. maj 1778. Salget skulle finde sted i Cornelius Durant's hus i Hospitalsgaden nr. 3 i Christiansted.

De vestindiske regeringsråder ville ved denne

Paul Erdmann Isert's,
ehemal. Königl. dänisch. Oberarzt an den Besitzungen
in Afrika,
Reise nach Guinea
und den
Caribäischen Inseln in Columbien,
in Briefen an seine Freunde beschrieben.

Akrajsches Frauenzimmer. J. 18.

Kopenhagen, 1788.
Verlegt bey J. S. Mortenst, wohnhaft in der Pilsstrasse
No. 11. 2te. D.

lejlighed søge at forebygge et af de problemer, der traditionelt ramte slavehandlere: De bedste og dyreste negre blev solgt først. Når den raske del af ladningen var solgt, hang man på de gamle, de syge, dem, der næppe kunne hentes meget hjem på. Men stadig skulle negrene have føde og tilmed i mange tilfælde ekstra pleje, alt sammen noget, der langsomt, men sikkert udhulede den i forvejen usikre fortjeneste.

Problemet skulle løses ved, at negerladningen skulle sælges i lodder på 10 stk. På den måde kunne man sikre, at køberne ikke tømte ladning

Titelbladet af Iserts bog om slavehandelen. Iserts publikation var en protest mod den umenneskelige slavehandel. Paul Isert drog senere til Guinea for at etablere en forsøgsplantage, hvor negrene skulle behandles godt. I 1789 døde Isert, hans kone og lille datter med korte mellemrum. I København antydede Iserts svoger, at familien var blevet myrdet.

gen for brugbare negre og efterlod sælgerne med udskudet. Kaptajn Marker og hans officerer havde forinden auktionen foretaget opdelingen af ladningen på 252 negre i lodder á ca. 10 stk., der allesammen var af nogenlunde samme værdi. Men da man skulle prøve noget nyt, havde man for at stimulere salget fastsat forholdsvis liberale betingelser med hensyn til betalingen. Af købesummen skulle kun 5% betales kontant inden 8 dage fra salgsdatoen. Resten af købesummen skulle betales i rater, en tredjedel pr. 1. juli 1778 og de resterende 2/3 pr. 1. april 1779. Den eneste betingelse, køberne derudover skulle overholde, var at anmelde negrenes nye navne til sælgeren, så de ny navne kunne blive indført i gælds-brevene. Navnene måtte så ikke ændres, før købesummen var betalt fuldt ud. Gælds-brevene blev nemlig udstedt med sikkerhed i de købte negre.

TRÆG HANDEL

Om formiddagen den 29. maj 1778 blev der solgt 4 lodder, bestående af i alt 38 negre, mænd, kvinder og børn mellem hinanden. Salgsprisen holdt sig jævn; billigste lod gik for 2.430 rdl., dyreste for 2650 rdl.

Men da auktionen skulle fortsætte om eftermiddagen, holdt køberne sig væk. Man besluttede at fortsætte salget næste dag, men kom da kun af med et lod, der kun bestod af børn, 8 drenge og en pige. Det fikammerslag ved 1.260 rdl. Den 2. juni forsøgte man igen. Om formiddagen solgte man 20 negre for i alt 5.100 rdl., men om eftermiddagen holdt køberne sig igen væk.

Næste dag måtte man bide i det sure æble. Regeringsråderne besluttede at opgive kravet om kun at sælge i lodder á 10 stk. Køberne kunne nu frit vælge såvel sorter som antal. Det var ikke kun den ringe købelyst, der betingede denne beslutning, men også fordi ladningen led af småkopper. Koppetilfældene øgedes daglig, og den 3. juni var 44 negre bragt i karantæne ombord på fregatten. Kun fem af oprindeligt udtagne lodder var nu komplette. De raske negre fik nye numre, fra 1 til 153, men alligevel lykkedes det kun den dag at sælge nr. 79, en negerpige. Pris: 240 rdl. Næste dag gik det lidt bedre. Man fik afsat 9 negre, men havde stadig

143 tilbage. Men de næste auktionsdage, 6., 9. og 10. juni, blev slet ingen solgt.

Den 11. juni solgtes 3 børn, den 12. juni 1 barn, og den 13. en negerinde med et spædbarn. Men fra den 15. til den 19. juni kom der ingen købere.

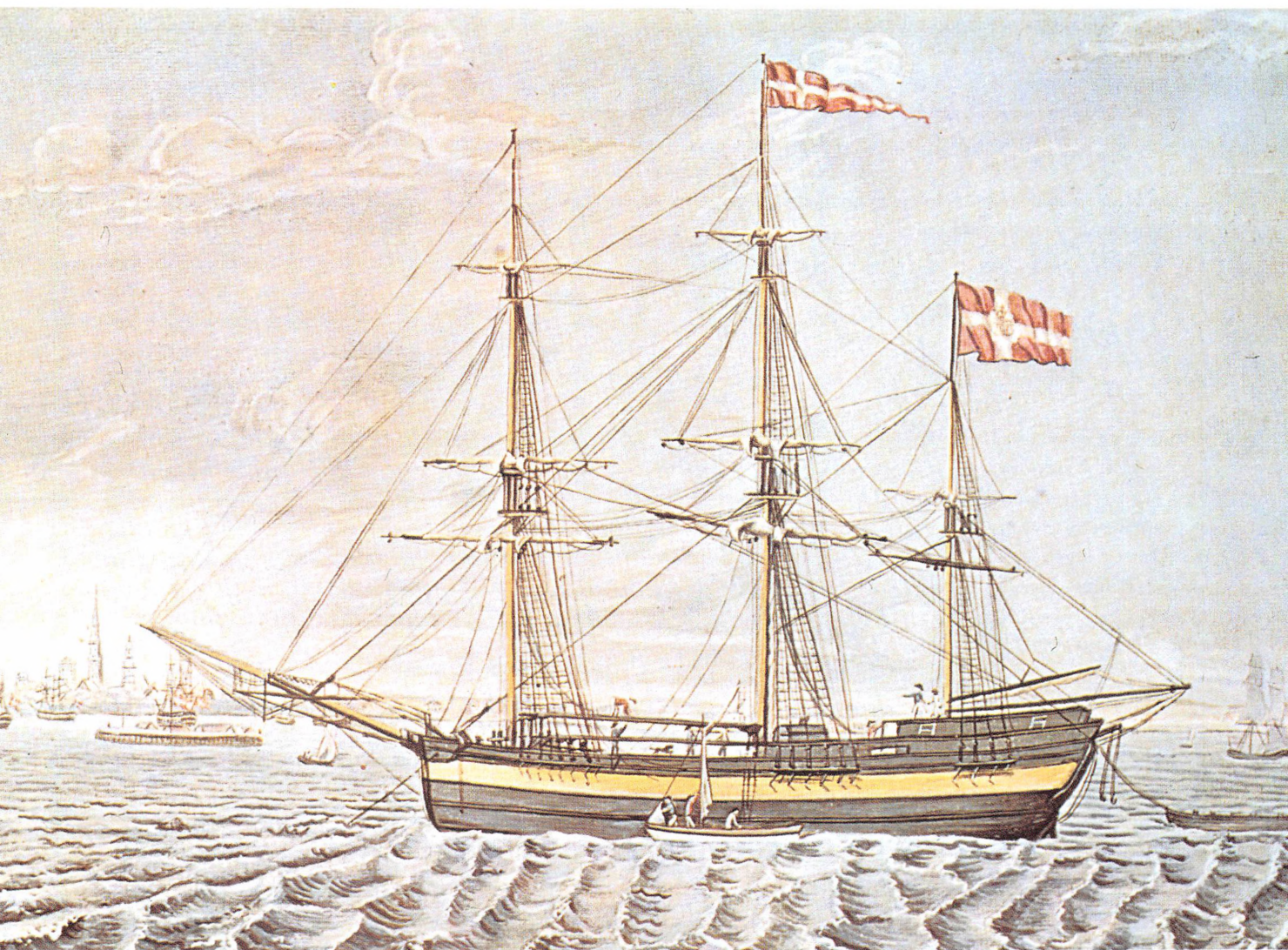
Den 20. juni dukkede forstanderne for herrnhutermenigheden, Martin Mach, op og købte en negerpige. En anden blev solgt til tømmermester Heinrich Schultz.

Regeringsråderne var nu ved at være i knibe. Mandag den 22. juni besluttede de at indføre endnu mere lempelige vilkår med hensyn til betalingen. Men det hjalp ikke. Hverken den 22. eller de efterfølgende dage viste der sig liebhavere. Først den 29. købte skifteforvalter Towers en negerdreng for 200 rdl. og i de følgende uger solgtes kun enkelte negre. Den 27. juli skulle det være slut. De resterende 134 stk. negre - 69 mænd, 43 kvinder, 12 drenge og 10 piger - blev nu udråbt for højeste bud. Auktionen denne dag indbragte 22.451 rdl. Samlet havde salget af "Christiansborgs" ladning indbragt 53.311 rdl. Godt 2 måneder havde det taget at afhænde ladningen. Der er absolut ingen grund til at forestille sig, at denne situation fra slavernes synspunkt var bedre end den, Isert og Equiano beskrev. Men fra sælgernes synspunkt var den på grænsen af det katastrofale.

"RIO VOLTA"

De lokale repræsentanter for Den guineiske Handelsdirektion - de vestindiske regeringsråder - kunne nu slappe af, indtil den næste ladning ankom med "Rio Volta", kaptajn Andreas Hammer, knap 8 måneder senere. Den bestod af 384 negre. Også denne ladning blev inddelt i lodder á 10 stk., men allerede første auktionsdag lod planterne forstå, at hvis Handelsdirektionen opretholdt denne praksis, skulle den ikke regne med hurtig afsætning. Planterne ville have lov til at udvælge sig de negre, de behøvede, efter deres egen smag og behag. Regeringsråderne holdt skansen til kl. 11 om formiddagen. Derefter gav de op og meddelte, at enhver kunne vælge sig de negre, han ønskede at købe. Om eftermiddagen solgtes 118 negre for ialt 29.980 rdl. Hele ladningen var solgt den 19. april - bortset fra de 13,

der var døde i auktionsperioden. Der havde kun været 15 negre til overs til den afsluttende auktion.

SLAVEHANDELEN PRIVATISERES

Den kgl. guineiske Handelsdirektion blev ingen succes, hverken i Guinea eller i Vestindien. Den blev ophævet i 1781, og opretholdelsen af handelsforterne i Guinea overladt til det nyoprettede Østersøisk-guineiske Kompagni. Heller ikke dette foretagende bragte den danske slavehandel til at blomstre.

Slavehandelen - og de faste installationer i Afrika - blev overtaget af et privat handelshus, Pingel, Meyer & Prætorius.

SLAVEHANDELENS OPHÆVELSE

“Mildelig løste han Bondens Baand og rørtes ved Negerens Klage”, hed det om kong Frederik VI. Det første led har at gøre med stavnsbåndsløsningen i 1788 og det andet med ophævelsen af slavehandelen i 1792. Her drejer det sig om slavehandelen, som Danmark som den første europæiske kolonimagt forbød i en forordning af 16. marts 1792. Slavehandelsforbudet er blevet fremstillet og fejret som en sejr for moral og humanitet over umenneskeligt profitbegær. Historikeren Sv. E. Green-Pedersen har påvist, at det danske slavehandelsforbud ikke kun var et udtryk for de regerendes humanitære indstilling,

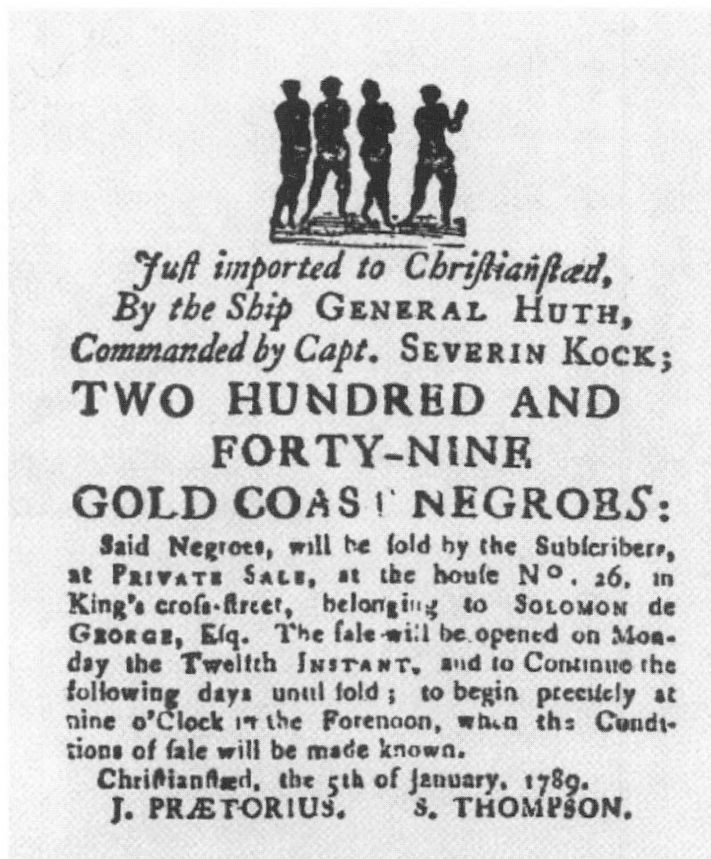
Det danske skib Kongen af Asianthe blev benyttet som slaveskib. Det skete, at slaverne forsøgte at gøre oprør på åben sø, men som regel blev oprør nedkæmpet og hovedmandene henrettede.

men i lige så høj grad var knyttet til økonomiske og demografiske overvejelser, der viste, at slavehandelen under visse forudsætninger kunne undværes - det kunne måske ligefrem betale sig at ophæve den. Den propagandamæssige sidegevinst, der lå i at fremstille slavehandelsforbudet som en humanitær og moralsk foranstaltning, var der jo absolut ingen anledning til at lade ligge.

HALV- TREDS- TUSINDE SLAVER

Den danske slavehandel fra Afrika til Vestindien blev næppe nogensinde et profitabelt foretagende. Der er ingen tvivl om, at denne tingenes tilstand var en væsentlig årsag til, at Danmark - som den første europæiske nation - i 1792 forbød den transatlantiske slavehandel. Historikeren Svend Erik Green-Pedersen har beregnet, at danske skibe i perioden fra 1733 til 1802 fragtede ca. 50.000 neger-slaver over Atlanten. Slaverne købtes i Afrika, hvor Danmark havde en række forter på Guldkysten, det nuværende Ghana, men der var ikke kun de danske forter, der leverede slaveladninger til de danske skibe. Det var vigtigt at få fuld ladning så hurtigt som muligt, og negrene købtes, hvor der var mulighed for det. Af ligeså stor betydning for en vellykket ekspedition var det at komme så hurtigt som muligt over Atlanten samt - når man ankom til Vestindien - at få negrene afsat straks. Enhver forsinkelse, ligemeget hvor den opstod, betød tab.

Der er en sammenhæng mellem de to modstridende vidnesbyrd. Begge kunne bruges som

Fra 1770 blev slaveauktioner avarteret i den engelsksprogede The Royal Danish American Gazette.

argumenter for at ophæve slavehandelen. Auktionsprotokollen talte sit tydelige sprog om den ringe profit, slavehandelen bragte, især beskri- velse af umenneskeligheden ved menneskehan- delen måtte vække afsky hos modtageren.

Da Danmark ved forordningen af 16. marts 1792 forbød den transatlantiske slavehandel med virkning fra 1803, bestod begrundelsen da også i en blanding af humane og økonomiske argumenter. Tungest vejede dog nok den fore- stilling, der trivedes i slavehandelskommissio- nen, nemlig at slaveejer- ne af økonomisk nød- vendighed ville behandle deres negre bedre, når man afskar forsyninger- ne fra Afrika, og at når negrene blev bedre behandlet, ville bestan- den kunne vedligeholde sig selv.

Det var muligheden for at gennemføre dette storstilede demografiske eksperiment, der lå bag det danske negerhan- delsforbud af 1792.

Anskuer man neger- handelsforbudet af 1792 som et demografisk eks- periment, må man sige, at det mislykkedes. Plantage- og slaveejerne på de dansk-vestindiske øer gav sig ikke til at behandle deres slaver så

meget bedre, at fødselsunderskuddet vendtes til overskud. Forordningen kan ikke siges at have været en succes i materiel henseende.

Men vælger man at se på forordningen af 16. marts 1792 som en sejr for humanitet over profitjageri, er der ingen tvivl om, at det var en succes.

*Bagsiden: Tegning af Des
Asmussen, Svikmøllen
1945*

**For den der taler alle Sprog
er det jo lige fedt —**

- Liebling !!